

PETŐFI ÉS A SZLOVÁKOK*

Írta: CSUKÁS ISTVÁN

1.

A világszabadság költőjének művészi, politikai és emberi hitelét semmi sem bizonyítja jobban, mint költészetének, hírének gyors elterjedése az európai irodalomban. A polgári irodalomtörténetírás ennek az okát Petőfi halálának körülményeivel, a személye körül 49 után kialakult „nagy elismerés és nemzeti rajongás” külföldi hatásával [1], vagy éppen a befogadó nemzet szellemének „simulékonyosságával”, nyelvének „érzékeny affinitásával” [2] magyarázza. Nem kétséges, hogy a segesvári rejtély és a szárnyra kelt legendák is hozzájárultak a közfigyelem fölkeléséhez. De a szinte egycsapásra támadt és széles körben elterjedt visszhang elsősorban Petőfi költészetének legsajátosabb vonásaiból, az alkotói életpálya és az alkotás alapvetően haladó, forradalmi jellegéből következik.

A 19. század közepének Európájában a hanyatló romantika elsekélyesedett népiességével szemben Petőfi „a modern világirodalom egyetlen plebejus lírai lángelméjeként” tűnik fel, aki nem a kívülálló polgár leereszkedő, kuriozumot kereső vagy filantróp gesztusával fordul a nép felé, hanem lényege szerint, a szemléleti, érzelmi és akarati azonosulás teljességével népi költő, és éppen akkor szólal meg a „nép nevében”, amikor az történelmi szerepet követel magának [3]. Petőfi tájleíró versei állítják vissza az évszázadok óta megbillent egyensúlyt az ember és a természet között és teremtik meg azt a harmóniát, amely messze túlmutat az egyéni látásmód és művészi ábrázolás keretein, mert társadalmi-politikai tartalma van. A magánélet és a közélet egységének talajából táplálkozó szerelmi lírájával polgárjogot vívott ki a realitásában és természetességében szép emberi érzésnek akkor, amikor az már — a kapitalizmus üzleties szelleme következtében — úgyszólván kiszorult az európai líra tematikai köréből [4]. Politikai költészete pedig úgy tudott sajátosan magyar s egyben európai is lenni, hogy történelmi múltunk leghaladóbb függetlenségi és társadalmi törekvéseit ötvözte egybe a nagy francia forradalom szellemével és az utópista szocializmus tanításainak pozitív elemeivel. Egész életműve az uralkodóvá lett nép művészi formakincsével fejezte ki a magyar s egyben az európai haladás akkor legmélyebb tartalmait.

De híre elterjedésének külső körülményei is a társadalmi haladáshoz kapcsolódnak. Élete és költészete elválaszthatatlan a magyar forradalom és szabadságharc ügyétől, ez pedig a 48-as Európa népmazgalmainak édestestvére volt. „Ahogyan a magyar szabadságharc igazolja Magyarországot politikailag és történetileg Európa haladó népei előtt, úgy igazolja Petőfi a magyar költészetet századok óta először Európa haladó olvasói és kritikusanál előtt: a magyar

* Részlet a „Petőfi a szlovák irodalomban” c. készülő tanulmányból.

szabadságharc és Petőfi költészete úgyszólván egyik végső történeti funkciójukban.” [5].

Az első idegen nyelvű sajtóközlemények és versfordítások az új európai szellemi áramlatok iránt fogékony hazai német lapokban jelennek meg [6].

A Pressburger Zeitung irodalmi melléklete, a Pannonia, 1844. április 27-i számában már hírt ad a Nemzeti Kör határozatáról, Petőfi első kötetének tervezett kiadásáról [7]. Egy évvel később ugyanitt bukkan fel az első idegen nyelvű (német) Petőfi-vers, a pozsonyi születésű DUX ADOLF munkája. Ettől kezdve rohamosan nő nemcsak a versek száma, hanem a közvetítők is. 1846-ban DUX ADOLF egész kötetnyi fordítást ad ki. Ezt követi 1849-ben KERTBENY KÁROLY német nyelvű Petőfi-kötete, de közben újabb nevek kapcsolódnak a Petőfiéhez, egyebek között olyanok, mint ANTON VILNEY bécsi író-forradalmáré, aki 1848-ban 13 költeményt tolmácsol, HOFFMANN KÁROLY pesti német újságíróé, aki a Nemzeti dal lefordítása miatt 1849-ben kétvi börtönre ítélték [8], vagy KOLBENHEYER MÓRICÉ, aki Vörösmarty-, Arany- és Petőfi-verseket tolmácsol, s 1848 decemberében azért szenved üldöztetést, mert „gyakran forradalomra, árulásra, kommunizmusra uszítani merészkedett” [9]. A hazai német közvetítők, különösen Kertbeny fordításai jelentős szerepet játszottak abban, hogy Petőfi költészete tőlünk nyugatra gyors ütemben vált ismertté.

Az így kibontakozó Petőfi-kultusznak nagy lendületet adott a forradalom és szabadságharc magyar emigrációja. A nyugati Petőfi-kultusz központjai egybeesnek az emigráció tartózkodási helyeivel [10]. A magyar forradalom menekültjei szétviszik a forradalom költőjének hírét és kapcsolatba lépve nyugati haladó írakkal, kezdeményezik és segítik a francia, olasz, angol és újabb német nyelvű Petőfi-versek megjelenését. Arra is van adat, hogy Párizsban már 1847-ben orosz nyelvű fordítások készültek a Bakunin köréhez tartozó GOLOVIN munkájaként [11]. A fenti körülményekkel magyarázható, hogy a németeknek 1850-ben, az angoloknak pedig 1851-ben már van János vitéz-ük [12].

De nemcsak a nyugat-európai visszhang mutat szoros összefüggést a haladó mozgalmak és a Petőfi-kultusz között. A hozzánk közelebb eső cseh nyelvterületen is a progresszió hívei vesznek tudomást először a magyar költőről. A magyar irodalmi életet élénk figyelemmel kísérő *Česká Věla* c. lap már 1844-ben említi Petőfi nevét, 1846 elején pedig Petőfi ifjúságának nehéz szakaszáról, nélkülözéseiről tájékoztatja olvasóit. Ugyanebben az évben a cseh nemzeti függetlenség harcos írója, KAREL HAVLIČEK BOROVSKÝ említi „a legújabb időkben ünnepelt magyar költőt” s a hóhér köteléről szólva csípős megjegyzést tesz a magyar nacionalizmus nemzetiségellenes politikájára [13]. 1847 első napjaiban pedig már három Petőfi-verset is közöl a *Česká Věla* (Etelkéhez, Fa leszek, ha . . . , Az én szerelmem). Az „S” betűvel jelzett fordító minden bizonnyal KAREL SABINA, a 48-as cseh radikálisok egyik vezére, aki ebben az időben a lap aktív munkatársa volt, a prágai harcokban tevékenyen részt vett s igyekezett a munkássággal is kapcsolatot teremteni [14]. Petőfi verseivel feltehetően a Dux-féle német fordítások útján ismerkedett meg.

A cseh olvasóközönség az 50-es évek derekán találkozik ismét Petőfi költeményeivel a világirodalmi tájékozódás szándékával indított *Lumír*-ban, majd a *Časopis Múzea Kr. Českeho* c. folyóiratban. Az utóbbiban közölt két vers fordítója ALEXANDER MÜLLER, aki az ekkor Prágában működő Riedl Szende tanítványaként aktívan közreműködött a magyar irodalom cseh nyelvű köz-

vetítésében [15]. Neki is, Riedl Szendének is szerepe lehetett — az akkor cseh körökben jól ismert Szarvady—Hartmann-féle német nyelvű Petőfi-kötet mellett — abban, hogy JÁN NERUDA, a nagy haladó cseh költő is megismerkedett Petőfi műveivel. NERUDA folyóiratában — amely címében is a Petőfi-szerkesztette Életképeket idézte: *Obrazy života* — előbb A. MÜLLER, majd maga NERUDA mutat be cseh nyelven a magyar költő verseiből. Ettől kezdve hosszú ideig NERUDA a cseh Petőfi-kultusz terjesztője. Nemcsak érdeklődési körük, jellemük hasonlósága, közös írói eszményképeik váltják ki a rokonszenvet [16], hanem mindenekelőtt az eszmei rokonság, a haza- és népszerűség, a szabadságért való lelkesedés, a forradalmiság. NERUDA érdeklődésében az az igazság jut kifejezésre, hogy a „szabadságért harcoló nép költőjét a szabadságért harcoló másik nép érti meg igazán” [17]. A lengyeleknél is egy szabadságharcos legionárius naplójában történik először utalás Petőfire. Ezt követi a Biblioteka Warszawska 1851. évi ismertetése, majd ugyanitt SEWERYNA PRUSZAKOVA 1861—62-es versfordításai. 1861-ben ad közre lengyel nyelvű Petőfi-verseket WLADISLAW SABOWSKI is, aki 1869-ben már közvetítő nyelv nélkül, magyarból fordított János vitéz-zel gazdagítja a lengyel Petőfi-irodalmat [18].

Az előbbtől lényegesen eltérő kép tárul elénk a régi Magyarország nem magyar népeinél. A XIX. század első felében kialakult sajátos társadalmi-politikai helyzet és ebből folyóan a magyarok és az ország más népei között a 48-as mozgalomban létrejött tragikus ellentét határozza meg alapvetően Petőfi recepcióját e népek irodalmában. A költőt az a forradalmi hullám emelte magasra, amely — a magyar nemzeti törekvések ellentmondásossága miatt — a nem magyar népek követeléseit maradék nélkül kielégíteni nem tudta. Elsősorban ezért — de mint a szlovákoknál látni fogjuk, más okok miatt is — Petőfi nagy késéssel, csak a század vége felé, ill. a századfordulón kapta meg méltó elismertetését ezekben az irodalmakban [19].

Így hát hiába keresnénk a költő nyomait a 48-at megelőző évek nemzeti-ségi sajtójában. A pesti *Spiegel* és a *Pressburger Zeitung* is csak a radikális eszmék iránt fogékony s ezzel párhuzamosan többnyire a magyar asszimiláció útjára tért városi német értelmiség és polgárság érdeklődését fejezte ki. De már az erdélyi századok — önálló történelmi tradícióik, fejlett kultúrájuk tudatában — a magyar nemzeti törekvésekkel a saját nacionalizmusukat állították szembe. Ezért elzárkóztak nemcsak a magyar mozgalomtól, hanem az annak szellemével átitatott kulturális és irodalmi élettől is [20]. Az elzárkózást illetően hasonló helyzettel találkozunk a szlovákoknál is.

Mivel Közép-Európa népei a polgárosodás küszöbére a nemzeti elnyomás állapotában érkeztek el, mozgalmuk már a század első évtizedeiben heves nyelvi-kulturális harcokban nyilvánultak meg. Az ezek során felszított erős nacionalizmus hatotta át azután a 30-as évektől induló politikai harcaikat. A magyar nemzeti mozgalmat az a sajátos kettősség jellemezte, hogy az osztrák elnyomással szemben az egyenjogúságért, a polgári átalakulásért és a nemzeti kultúra fejlődéséért vívott jogos harc a másik oldalon — a nem magyar népek irányában — a türelmetlen magyarosítás tendenciáival párosult. Ezt a célt szolgálta az 1843—44. II. tc., amely az iskolák tanítási nyelvül a magyart rendelte el, ezt igyekezett alátámasztani a 40-es évek sajtója a magyar nyelv magasabbrendűségének propagálásával. Ezeket a tendenciákat erősítették egyes megyék telepítési akciói, valamint az ipar és a közlekedés fejlesztésére, a nemzeti piac kiépítésére irányuló törekvések is [21].

A magyarosítási törekvések szenvedélyes elutasításra találtak a nem magyar népek nemzeti mozgalmainál. Ennek megnyilvánulása volt az a széles körű nyelvi harc, amely a 40-es évek elején a magyarok és a szlovákok között zajlott le. A szlovákellenes akciók vezetője ZAY KÁROLY, az evangélikus egyház főfelügyelője volt, az ő nevéhez fűződik *Ludevít Štúr* elmozdítása is a pozsonyi líceum csehszlovák tanszékének éléről. A mindkét oldalon táplált erős nacionalista elfogultság teljesen érthetővé teszi, hogy *Štúr* lapja, a többszöri elutasítás után 1845 júliusában meginduló *Slovenskeje Národňje Novini* és annak kulturális-irodalmi melléklete, az *Orol Tatránskei* teljes közömbösséget mutat a magyar irodalom és általában a magyar kultúra iránt. Sem a lapengedély indokolásául felvázolt tematikai tervben, sem a megjelent lapszámokban nincs szó — a szlovák és magyar történelemre való utaláson kívül — szellemi életünket érintő kérdésekről. A lap érdeklődésének középpontjában a magyarosítás elleni harc és a szlovák irodalmi nyelv megerősítésének problémái állottak. Amilyen határozottan tiltakozott a magyar nyelv kötelező és általános bevezetése ellen, éppen olyan szenvedéllyel utasította el a cseh nyelv további megtartását javasló érveket. Jellemző a korabeli liberális nemesi szemléletre az a naív óhaj, amely a Pesti Hírlap 1846. március 12-i számában nyert megfogalmazást a *Slovenskeje Národňje Novini*-t kommentáló cikkben. A cikkíró azt várta volna a szlovák nemzeti mozgalom lapjától, hogy „igyekezni fog a magyar érdekeket tót ajkú olvasóival megismertetni” [22]. Holott az egymás megértésének, a kulturális, irodalmi közvetítésnek az útját ekkorra eltorlaszolták már azok az „elviharzott szócsaták”, amelyek a magyar és szlovák nacionalizmus későbbi tragikus összeütközésének jelei voltak.

Ha ŠTÚRÉK sajtója nem is vállalkozik a közvetítő szerepére, politikai szemléletük, programjuk — a 48-at közvetlenül megelőző években — liberális-polgári követelésekkel bővül. Így — átmenetileg — közeledést mutat a magyar nemesi ellenzékhez, sőt mintha a magyar radikálisok egyes nézeteivel is rokonságban volna. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulása az ismeretes 1847-es országgyűlési beszéd az örök váltság tárgyában, amely Kossuthot is elismerő szavakra készítette és a harci szövetség lehetőségeit villantotta fel előtte. Ebben a beszédben ŠTÚR a hazafiság kérdését is érintette, éles különbséget téve a vagyonos osztályok és a nincstelenek között: „Könnyű annak hazaszeretetről beszélni, kinek számára és gyönyörködtetésére az országban minden készen áll, ki terjedelmes birtokain legelteti szemeit... ki semmit sem ad, csak gyűjt, ki semmit sem szenved, csak élvez; ez valóban szeretheti honát, mert honszeretetében szereti csak önmagát” — de akinek nincsen semmije, viseltethet-e „szeretettel a hon iránt?” [23]. Semmi konkrét bizonyíték nincs arra, hogy ŠTÚR ismerte volna Petőfi verseit, bár magyar nyelvtudása, közéleti szereplése folytán feltételezhető, hogy a sajtóban nevével és verseivel találkozott. Ezért amit megállapíthatunk, csak az a pusztán tény, hogy az országgyűlési beszéd idézett sorai szembeötlő eszmei-szemléleti rokonságot mutatnak Petőfinek *A nép c.*, 1846-ban írott versével. A költő ennek zárósoraiban („Haza csak ott van, hol jog is van, S a népnek nincs joga”) mondja ki „forradalmi demokratizmusának alaptételét: a nép szabadsága és a nemzeti függetlenség ügye elválaszthatatlanok egymástól” [24]. Ugyancsak rokon ŠTÚR gondolataival Petőfinek egy másik, 1848 őszén írott versében (*A vén zászlótartó*) az a szentencia-szerű tömörséggel megfogalmazott tétel, amely így hangzik: „Küzd a gazdag, de nem a hazáért, Védi az

a maga gazdagságát... Csak a szegény szereti hazáját.” ŠTÚR politikai nézeteinek, szemléletének a radikális baloldallal — legalábbis átmenetileg — rokon elemei még élesebb megvilágításba kerülnek, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy kapcsolatok fűzték a cseh nemzeti mozgalom demokrata vezetőihez, KAREL HAVLIČEK BOROVSKÝHOZ, a Petőfit fordító radikális demokrata SABINÁHOZ és erős baráti kötelékek kapcsolták össze a 49 után Svájcba emigrált forradalmár FRIČ-csel [25].

A szlovák nemzeti mozgalomnak ez az eszmék síkján felvillanó — bizonyára a prágiai hatására is létrejövő — találkozása a magyar liberalizmus sőt radikalizmus gondolkörével azt mutatja, hogy e mozgalmak demokratikus tartalmát és célkitűzéseit illetően potenciálisan adva voltak a harci szövetség feltételei. Ezt támasztja alá a márciusi forradalom vívmányainak szlovák visszhangja is. A Petőfiék által szervezett és vezetett pesti forradalom kivívta a polgári szabadságjogokat az ország egész dolgozó népének, nemzeti különbség nélkül. „A forradalom atmoszférájában egyidőre valóban az együttműködés, a ’világsszabadság’ gondolata került előtérbe a magyarországi népek egymás közötti viszonyában.” [26]. Ugyanez tükröződik ŠTÚR egyik cikkében is, amely egyúttal érzékelteti azt is, miért volt szükségképpen csak átmeneti jellegű az országban zajló nemzeti mozgalmak összhangja: „Ezzel egyelőre meg lehetünk elégedve és a szabadságot egész lelkünkben eredő ’sláva’-val fogadhatjuk. Ha nemzeti szempontból is megkaptuk volna azt, amire feltétlenül szükség van, akkor teljesen szabadok és megelégedettek lehetnénk.” [27].

A „nemzeti szempontból... feltétlenül szükséges” igények kielégítése azonban elmaradt. Ezek az igények ugyanis a magyar liberalizmus nemzet-szemléletébe nem fértek bele, a szlovák, ill. nem magyar népek vezetőinek szemléletében pedig egyre inkább csak a nemzeti követelések kaptak helyet.

Ebből a szemléleti torzulásból származott a liberális középnemesség nemzetiségi politikája, amely mindennél világosabban mutatja a 48-as magyar nacionalizmus kétarcúságát, ellentmondásosságát. Ennek az elvi alapját ugyanis a „politikai magyar nemzet” koncepciója alkotta, amely a feudális „natio hungarica” helyébe lépve egy nemzetnek tekintette az — akkor már sok nemzet által lakott — ország egész lakosságát. Ennek a szemléletnek az alapján hirdette a mozgalom élén álló középnemesség a magyarság szupremáciáját, a nemzetiségek kisebb értékűségét, a magyarosítás jogosságát. Ezért nem volt képes — legalábbis a 48–49-es mozgalom első szakában — megérteni a polgári szabadságjogokat meghaladó nemzetiségi kívánságokat. A bécsi elnyomók ellen irányuló, haladó nacionalizmusa retrográd erővé vált a nemzetiségek irányában [28]. Ez utóbbiak elégedetlenségét, — amelyben a nemzeti sérelmekhez a paraszti tömegek szociális követelései is járultak — szította a bécsi udvar beépített ügynökei, császári tisztek és bizalmi emberek útján fegyveres fölkeléssé a számára legveszedelmesebb nemzetiség, a magyarság ellen [29].

A magyar forradalom elleni fegyveres támadás szubjektív feltételei már a nyelvi harc és a magyarosítás éveiben érlelődtek a nemzetiségi mozgalmak vezetőiben. 1848 nyarán pedig a polgári átalakulás vívmányait és a még megoldásra váró szociális problémákat háttérbe szorította a szűk látókörű nacionalizmus. A prágai szláv kongresszuson a cseh liberális burzsoáziának PALACKÝ által kialakított politikai koncepciója érvényesült, amely ŠTÚRÉK he-

lyét és szerepét Ausztria mellett, a bécsi ellenforradalom oldalán határozta meg [30].

Felelősség terheli ezért a magyar mozgalom középnemesei vezetését is, amely a nemzetiségi követelések merev elutasításával maga is hozzájárult az ellenforradalom táborának erősítéséhez. De az 1848 őszen végrehajtott fegyveres támadások azt is mutatják, hogy Štúrék és a többi nemzetiségi vezetők — az osztrák ellenforradalmat támogatva — a nemzeti elvakultság útjára léptek. Korábban haladó nacionalizmusuk akkor vált reakciós erők eszközévé, amikor a magyar nemzeti mozgalom az európai haladás élvonalában harcolt és jellegében egyre erősebben domborodott ki a más népekkel való szolidaritás tudata [31].

A magyar és a szlovák nacionalizmusnak ez az ellentétes fejlődése nemcsak a két mozgalom között támadt szakadékokra utal. A nemzeti elvakultság abban is megakadályozta ŠTÚRT és híveit, hogy 48 bonyolult viszonyai között meg látni és megérteni tudják saját népük, a szlovákság valódi érdekeit, a szlovák dolgozó tömegek politikai hangulatát. A bécsi reakció szolgálatába állva nemcsak a forradalommal kerültek szembe, hanem saját nemzetük érdekeivel is. Így érthető, hogy két fegyveres akciójuk nemcsak katonailag, hanem politikailag is sikertelen maradt, mert nem tudta maga mellé állítani a nép széles tömegeit. Ezzel szemben a szlovák nép nagy része a magyar szabadságharcot támogatta. A ŠTÚRÉK által szervezett ellenforradalmi csapatokban az 1848 szeptemberi betörés alkalmával 4000, a decemberi akcióban 750 fegyveres vett részt. A szlováklakta megyék ugyanakkor közel 10 ezer újoncot küldtek a forradalmi hadseregbe. Mintegy 115 ezren jelentkeztek nemzetőrnek ebben az országrészben, nagy többségben szlovákok. „Árvában, Zólyomban, Hontban, Barsban és Zemplénben különösen jó volt a hangulat, százával, ezrével álltak a szlovák önkéntesek a magyar szabadságharc oldalára. Különösen Árvában volt nagyarányú a népfelkelés, négyezren sorakoztak a szabadságharc zászlói mögé. A szlovák bányászok mindvégig kitartottak a forradalom és a szabadságharc ügye mellett” [32]. A dolog érdemi részét, tehát a szlovák dolgozó tömegek politikai hangulatát és magatartását illetően így látta ezt a szabadságharc hónapjainak egyik vezető politikusa, SZEMERE BERTALAN miniszterelnök is [33].

A néptömegek ösztönös politikai tájékozódása megbízhatóbbnak bizonyult, mint a szlovák vezetőké. A nép a szociális problémák megoldását a nemzeti sérelmek elé helyezte, ezért találta meg szélesebb társadalmi alapon a közös cselekvés útját a magyar tömegekkel a közös ellenség, Bécs ellen. ŠTÚR és csoportja — a legjobb szándék ellenére is —, mert az „egészet” a „rész”-nek vetette alá, a kamarilla fondorlatainak esett áldozatul. Tragikus tévedésükről — elismerve a jóhiszeműséget és szándékaik szubjektív értékét — helyesen állapítja meg ANDREJ MRÁZ: „Štúr és híveinek csoportja a szárazra vetett hal sorsára jutott és objektíve az ellenforradalmi császári Bécs szövetségesévé lett. Arra törekedett, hogy a döntő forradalmi időben népe számára biztosítsa a nemzeti jogokat, amelyek közé szervesen beillesztette a szociális jogokat is, de két malomkő közé került, és azon érdekek miatt, amelyek számára a legfontosabbaknak tűntek, eltávolodott azoktól az erőktől, amelyek a reakciós osztrák és európai zsarnokság elleni harcban a korabeli haladó társadalmi erők érdekeit védték.” [34].

Ha Petőfi európai visszhangjának okait költészete haladó vonásaiban, a progresszív társadalmi erők és mozgalmak érdeklődésében jelölhetjük meg,

akkor e visszhang hiányát közvetlen szomszédainknál — így a szlovákoknál is — azzal az ideológiai-politikai antagonizmussal magyarázhatjuk, amely e népek burzsoáziája és a magyar forradalom között fennállt. Petőfi a forradalmi republikanizmus költője volt, tehát nem lehetett egyben a Habsburg-ház szövetségeseinek költője is. Elég találomra kiválasztani és egymás mellé tenni néhány megnyilatkozást mind a két oldalról, hogy szembetűnjék a kétféle szemlélet és gondolkodásmód éles, kibékíthetetlen ellentéte. Az 1848-as Szlovák Nemzeti Tanács felhívása — JOSEF M. HURBAN fogalmazásában — így látja az összefüggéseket a magyar és az európai forradalmak között: „A magyarok kihasználva az európai lázadásokat, rátámadtak a mi közös királyunkra és kierőszakolták tőle a magyar kormányt.” [35]. Ezzel szemben Petőfi a magyar forradalmat az általános európai fejlődés, „egy nagyszerű, erőszakos megrázkódtatás” [36] részeként szemléli. ŠTÚR és híveinek 1848 őszén kiadott kiáltványában a Habsburgok iránti szilárd hűség dokumentuma: „Királyunk és a királyi ház kijelentette nekünk, hogy nem tűri egyesek zsarnokságát mások felett, királyunk az első, aki az összes nemzetiségek egyenjogúságát kinyilatkoztatta. Kihez kell hát jobban ragaszkodnunk, mint a mi királyunkhoz?” [37]. Petőfi pedig ugyanez év májusában történelmi példák ürügyén mondta el véleményét a királyi szó hiteléről, a királyi ház becsületéről (A király esküje, Bánk bán). Régen bejárta már az országot röplapokon A királyokhoz c. vers, és refrénje, a „Nincsen többé szeretett király” a magyar kispolgárság tagjait is Petőfi-ellenes gyalázkodásra ingerelte, amikor egy másik röplap, M. M. HODŽA felhívásával harcba hívta a szlovákokat „a polgári és nemzeti szabadságért, a mi jóságos királyunkért” [38]. A szlovák burzsoázia a „most vagy soha” [39] nagy lehetőségét látta a horvátok támadásában és elismeréssel nyilatkozott „a dicső Jellasics bán vezetésével” Pest felé tartó „nagy, hősi, győzelmes ezredek-ről” [40], Petőfi szerint ellenben „Jellasics a bécsi osztrák kamarilla cimborája, zsoldosa, a bácsi kamarilla pedig minden népnek ellensége” [41]. ŠTÚRÉK 1848. november 20-án kiadott proklamációja számba veszi az őszi hónapok eseményeit, és felsorolja azokat a „bűnöket”, amelyeket a magyar forradalom követett el „a császári trón és udvar ellen és ő királyi felsége ellen”. Ezek között említik Lamberg halálát, a Honvédelmi Bizottmány létrehozását, a „bécsi söpredék”-nek nyújtott (állítólagos) segítséget a Latour elleni forradalmi fellépésben [42]. Az 1848. december 2-án trónra lépő Ferenc József manifestuma is nagyjából ezekre a tényekre hivatkozva fosztja meg minden alkotmányos jogtól a magyarokat. Mennyire más szemmel nézi Petőfi 1848 decemberében ugyanezeket az eseményeket! Lamberg és Latour megérdemelt sorsát a világszabadság távlataiba helyezi, haláluk tényében a nép forradalmi bátorságát ünnepli, és e lépésen föllelkesült republikánizmusa a világ népeihez szóló, egyetemes igényű forradalmi jelszóban sűrűsödik össze: „Akasszátok föl a királyokat!”

Ahány mozzanat, esemény, szereplő a negyvennyolcas időkben, az mind ellenkező előjellel jelenik meg Petőfi és a szlovák kispolgárság képviselőinek tudatában. Érthető, hogy ebben az időszakban nyoma sincs a költő szlovák visszhangjának.

Mi az oka mégis, hogy ŠTÚR politikai és irodalmi programja és a nemzeti mozgalom vezetőjéről elnevezett irodalmi irányzat, a Štúr-iskola, annyi rokonvonalat mutat Petőfi költészetével? A kérdésre adandó válasz korántsem volna kielégítő, ha a Štúr-iskola tagjainak magyar nyelvtudására utalnánk s ezen keresztül Petőfi költészetének ismeretére, esetleg hatására hivatkozhatnánk, bár

bizonyos tények erre is följosítanak. Mégis túlzás azt állítani, hogy a Štúr-iskola tagjai mindnyájan olvasták és teljesen ismerték Petőfi költészetét [43]. Mert pl. GÁSPÁR IMRE visszaemlékezései szerint SLÁDKOVIČ — Shakespeare, Petrarca és Horatius mellett — idézte ugyan Petőfit, az ismétlődő látogatások alkalmával GÁSPÁR mégis szükségesnek tartotta, hogy megismertesse SLÁDKOVIČOT — egyéb magyar költőkön kívül — Petőfivel is [44]. De amikor a Štúr-iskola legfiatalabb tagja, JÁN BOTTO versben üdvözölte a márciusi törvényeket és a szabadságot, Petőfi Nemzeti dal-ának átköltésével igyekezett lelkesíteni a szlovák népet. A vers, amelyet *Pochod* (Induló) címen BOTTO két szöveg-változatban is elkészített, horvát dallammal elterjedt a nép között és egy 1851-es kiadványban a szlovák önkéntesek dalai között jelent meg [45]. BOTTÓT, aki eredeti tehetség volt, természetesen nem az invenció hiánya készítette erre a megoldásra. Sokkal inkább arról van szó, hogy a napok alatt országosan ismertté vált versben a forradalom egyetemes, az ország minden népére érvényes szellemét találta meg, ezért tartotta alkalmasnak a szlovák nemzeti törekvések kifejezésére is. BOTTO szövegében nincs magyarelles hang, sőt a közös haza iránti odaadás kap hangsúlyt (za vlasť, národ život dám — a hazáért, a nemzetért az életemet adom) annak jeleként, hogy Petőfi forradalmi lírája a fiatal BOTTÓT is magával ragadta [46]. A márciusi napokat Pesten élte át, ahol akkoriban földmérnöki tanulmányokat folytatott. A szlovák kutatók véleménye szerint itt megismerkedett a pesti radikális fiatalok mozgalmával is. Ezek a benyomások tovább segítették őt azon a fejlődési úton, amelyre már korábban, a forradalom előtt lépett a szlovák folklór talajából sarjadt dalaival [47].

Még gyakrabban említik Petőfi nevét a Štúr-iskola legbaloldaliabb, legpolitikusabb költő-egyénségével, JANKO KRÁL'-lyal kapcsolatban. A lipót-szentmiklósi mészáros és kocsmáros fia, aki csak néhány hónappal idősebb Petőfinél, s aki gyalog közlekedik szülővárosa és Pozsony között, ugyanúgy járja be az Alföldet; aki a forradalom első napjaiban egyik barátjával Hont megye szlovák parasztjait tüzei verseivel és vezeti őket a kastélyok ellen — valóban sok hasonlóságot mutat a magyar költővel élete külső jegyeiben is.

Még mélyebb a rokonság politikai felfogásukban, költészetük forradalmi eszméiségében. KRÁL' szabadságszerete, antifeudalizmusa, a francia forradalom eszméitől való ihletettsége egy tőről fakadt a Petőfiével. KRÁL' annyival nőtt túl saját harcostársain, amennyivel a Štúr-iskola tagjainál közelebb állott Petőfihez. Ezért nem értett mindenben egyet ŠTÚRRAL, ezért tartotta HODŽA ködös „vallási-keresztény miszticizmusát” „a józan ésszel és értelemmel való visszaélésnek” [48]. A magyar radikálisok nézeteivel akkor ismerkedett meg közelebbről, mikor 1844 őszén Pesten joggyakornoki munkát vállalt VRCHOVSKÝ ügyvédnél. Nemcsak az itt élő szlovákokkal tartott szoros kapcsolatot, hanem figyelemmel kísérte a pesti közélet eseményeit is. Egyik levele szerint ez időben magyar verseket is írt [49]. Petőfi első kötete már megjelent, az *belysége kalapácsa* is, 1845-ben négy újabb kötete kerül a könyvesboltokba, az irodalmi élet a körülötte folyó vitától hangos — biztos, hogy ezek a jelenségek a nyugtalan, érdeklődő KRÁL' figyelmét sem kerültk el. Petőfi életképei, tájversei is ösztönözték az 1846-os vándorútra, hogy az Alföld világával megismerkedjék. Ennek az útnak a benyomásait dolgozta fel a *Syn pustiny* (A pusztaság fia) c. versében. A költemény előadásmódja, felépítése, terjedelme eltér Petőfi hasonló tárgyú verseitől, de KRÁL' látásmódja azonos a magyar költőével. Az ő versében is a vágató ménesek, a gulyák, a csárda, a nádas és a halászó golya

képében kel életre a táj. KRÁL' még a Petőfinél megcsodált „horizont-játék”-ot is alkalmazza: a vihartól az égboltig fölvert porfelhők távlati képe után a közeli tó apró élővilágára irányítja a tekintetet. A legsajátosabban Petőfi-vonás KRÁL' versében az, hogy a végtelen síkság itt is a szabadság jelképe. A hegyek között felnőtt költő, aki izlést, művészi látást és ábrázolásmódot a szlovák népköltéstől tanult, a lírai átfűtöttség fokáig éli bele magát Petőfi Alföld-képébe és a csikóslegényben pár vonással a szabadság jelképét rajzolja meg:

„Keby ste vy znali šuhaja pustiny,
ked' sa vyšvihne na koňa sivého
a duša zažiada do pola šíreho,
kde láska, odvaha, dobrodružstvo volá
a zďaleka kýva naňho dobrá vôľa!

(Ha látnátok a pusztai legényt, mikor fölpattan deres lovára és vágya a messzi távolba űzi, ahol szerelem, merész kaland várja és jóakarat integet felé.)

Bizonyítani nem lehet, tagadni pedig — az előzőeket és KRÁL' 1848-as szereplését tekintve — nehéz azt a sokak által valószínűnek tartott tényt, hogy KRÁL' a márciusi napokban személyes kapcsolatban állt vagy legalábbis találkozott Petőfivel, ill. a radikális ifjakkal. Van olyan vélemény, amely szerint a szlovák költő Petőfi Pilvax-beli asztaltársaságához tartozott volna [50]. Mások szerint KRÁL' jelen lehetett a Nemzeti Múzeum előtti gyűlésen is és a pesti eseményeken fellelkesülve „pillanatot sem késett, látva, hogy mi készül Pesten, szlovák érzése rögtön tette sarkallta, sietett Hont megyébe, hogy mozgósítsa a szlovák népet” [51]. A harmadik változatot — amely szerint Petőfit és Král't JÁN KOLLÁR társaságában látták a Kerepesi úton — ARATÓ ENDRE cáfolja meg [52]. A személyes találkozás valószínűsége ellen szól, hogy KRÁL' soha nem nyilatkozott Petőfiről, noha jóval túlélte. 1876-ban bekövetkezett halálakor már évek óta folyt a Petőfi-émlékek országos gyűjtése, a szlovák sajtó is közölt egyet-mást Petőfiről. S ha a forradalom utáni évek légkörében meg is csappant KRÁL' alkotó kedve, 1861-ben az a folyóirat közölte egyik versét, amelyben ugyanez évben az első szlovák fordítások megjelentek. Lehetetlen, hogy a Pilvax-beli közös emlékek birtokában hallgatni tudott volna. Akárhogyan is volt, KRÁL' akciója a Hont megyei falvakban a pesti március egyenes folytatása. Még a forradalmár-költő attitűdje is azonos, mikor a *Krajinská pieseň* c. dalát szavalja a szlovák parasztok előtt. Ez a verse is mutatja, hogy a márciusi vívmányokat minden itt élő nép közös sikerének tekintette.

Politikai tisztánlátás és elvi következetesség terén azonban nem követi Petőfit. A szlovák nemzeti követelések merev elutasítása, a börtönbüntetés, ŠTÚRÉK befolyása őt is Bécs mellé állítja. 1849 tavaszán a magyar forradalom ellen szabadcsapatot szervez. Terveit ekkor a császáriak bizalmatlansága hiúsítja meg. A pesti radikálisok hatása azonban még ekkor sem múlt el teljesen: kíséreltet tesz arra, hogy ŠTÚRT rávegye a magyarokkal való megegyezésre [53].

A Štúr-iskola más tagjainak a megnyilatkozásaiban és szemléletében is vannak olyan elemek, amelyek kapcsolatot mutatnak a magyar szabadságmozgalom eszmekörével, közelebbről a radikális pesti ifjúság, ill. Petőfi nézeteivel. Ismeretes a különben nem politikus egyéniségű ANDREJ SLÁDKOVIČ *Zaspievam pieseň o slobodnej vlasti* (Dalt zengek a szabad hazáról. Ford. FRIED ISTVÁN) c. verse, amelyben örömmel állapítja meg, hogy „a láncok végre le-

hullanak” a népek kezéről. Vannak, akik SLÁDKOVIČ *Marina*-ja és Petőfi szerelmi lírája közt szemléleti hasonlóságot fedeznek fel a szerelmi érzés és a hazaszeretet, a magánélet és a közélet szférájának összekapcsolása révén [54]. HURBANNak a Petőfiével rokon antifeudalizmusa nyilvánul meg a *Pieseň pri spálení dereša spievaná* (A deres elégetésekor énekelt dal) c. versében. De a pesti forradalom polgári vívmányaival való mély egyetértésről tanúskodik JONÁS ZÁBORSKÝ Kossuth Lajoshoz c. verse és VILIAM PAULINY-TÓTH beszéde is Körömbánya főterén [55].

A fenti megnyilatkozásokban kifejezésre juttatott — a szlovák nemzeti követelésekre utaló — fönttartások sem csökkentik annak jelentőségét, hogy a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom s e mozgalmak irodalmi vetülete sok rokon vonást mutat. Ez a kapcsolat pedig nem magyarázható meg pusztán politikai vagy irodalmi hatásokkal. A különbségek okai is mélyebben rejlenek a 48-ban kiéleződött nemzeti ellentétek szintjénél.

A kapcsolat fő forrása abban a tényben található, hogy — a magyarhoz hasonlóan — a szlovák nemzeti mozgalom célja is a feudalizmus felszámolása, a néptömegek polgári jogainak biztosítása, a modern nemzeti kultúra és szabadság megteremtése volt [56]. ŠTÚR és társai ezt tekintették élethivatásuknak, ennek a célnak a szolgálatába állították politikai szervező és népnevelő munkájukat. Ennek a programnak szerves része volt a szlovák irodalmi nyelv megalkotása és a folklór talajából táplálkozó új szlovák irodalom is. A Štúr-iskola költői is „a népről a népek” írtak és kimondatlanul is azt a programot akarták megvalósítani, amely Petőfi és Arany levélváltásában nyert megfogalmazást a nép uralmáról előbb a költészetben, azután a politikában. Ezért tartották természetesnek az írói munka és a politikai tevékenység összekapcsolását annak az elvnek alapján, hogy „az író nemzetének vezére”. Ez megint Petőfit, a népet Kánaán felé vezető „lángoszlop”- és prófata-költőt juttatja eszünkbe. Ideológiai örökségük a Ján Kollár által megalkotott „szláv kölcsönösségi eszme” módosult változata, amennyiben konkrétabb, realisabb amannál, magában foglalja az új szlovák nemzeti öntudatot, a reformkor és a 48-as idők szülöttét. Ez a friss nacionalizmus, amelyet a szlovák polgári értelmiség fogalmaz meg és tudatosít, mélyen ereszti gyökereit a folklórba és az ott megőrzött közös történelmi és mondai hagyományok is ösztönzik a nemzeti egyenjogúság követelésére. A közös hagyomány egyes elemeinek magyar, ill. szlovák irodalmi feldolgozása ismét rokon vonásokra utal [57].

ŠTÚR és a Štúr-iskola világnézetének fejlődésére mély hatást gyakorolt Hegel filozófiája. Ez formálta társadalomszemléletüket, a történelem fejlődésmenetéről vallott felfogásukat azzal a módosítással, hogy a legmagasabb fokot elérni a szláv népek történelmi hivatása. A magyar radikálisok s Petőfi idealista történetiszemlélete is a „világsszellem” egy-egy lépéseként fogja fel a társadalom előre haladó mozgását, de — Štúrékkal ellentétben — nem népfajokhoz kötöten, hanem egyetemes értelemben, és konkrétabb politikai tartalommal, úgy, ahogyan az Petőfi Európájában a valóságban is végbement: a monarchiából (vagyis a feudalizmusból) a republikába (vagyis a polgári demokráciába).

Itt jutottunk el ahhoz a ponthoz, ahol a lényegében azonos alaphól induló két mozgalom útjai élesen eltérnek egymástól. Ezt a szocialista utópizmus eszméihez való viszony különbözőségén mérhetjük leginkább. Érthető, hogy a kor divatos eszméi a Štúr-iskola tagjaira is hatottak. ŠTÚR 1841-ben írott művén (Starý a nový věk Slovaku) Lamennais tanainak közvetlen hatása is kimutat-

ható [58]. Jellemző azonban, hogy az utópisztikus tanításokból csak annyit vesz át, amennyit összhangba tud hozni szociális-politikai programjával, a szlávok jövőjéről vallott felfogásával, szemléletének teológiai meghatározottságával. A szláv költészetről tartott előadásaiban azt hangoztatta, hogy az új társadalmat „a szláv népek fogják megvalósítani a keresztény egyenlőség és testvériség alapján”. Utópisztikus programjának a közelebbi, a hazai viszonyokhoz szabott célja: az állampolgári szabadság és a nemzeti egyenjogúság kivívása. A távolabbi célkitűzések és következtetések megfogalmazásától azonban visszatartotta polgári-értelmiségi osztályhelyzete, a szemléletét meghatározó filozófiai és teológiai iskolázottsága. Az osztály nélküli társadalom a magántulajdon megszüntetését, a kommunizmus perspektíváját jelentette volna. Ezt azonban ŠTŮR is, HURBAN is elvetették nyugati (vagyis nem szláv) eredete és ateizmusa miatt. A legfőbb kifogásuk a kommunizmus ellen az volt, hogy az állam megdöntésére törekszik. Lényegében tehát forradalmi jellege miatt utasították el.

A szlovák nemzeti mozgalom vezetői tehát — társadalmi helyzetük és világnézeti meghatározottságuk miatt — nem tudták végiggondolni az utópista szocializmus tanításait, nem voltak képesek eljutni a végső konzekvenciáig, a forradalmi radikalizmusig. Nem járták végig Petőfi útját, akit — zsenialitása mellett — viszontagsággal teli élete, a nép világának átfogó ismerete és a francia forradalom ígérete képessé tett arra, hogy felfogja az utópista szocializmus forradalmasító hatását s annak tanulságait átvigye a politikai és irodalmi gyakorlat területére. Voltak ugyan a Štúr-iskolának olyan tagjai, akik a gondolkodás bátorságában túlhaladták vezetőiket. JANKO KRÁL'-ra, JÁN FRANCISCIRE és ŠTEFAN DAXNER-re kell gondolnunk, akiket jogi, tehát világiasabb műveltségük is segített ebben. Ennél is fontosabb szerepe lehetett fejlődésükben annak, hogy a 40-es évek közepén joggyakornokként dolgoztak a már említett VRCHOVSKÝ ügyvéd irodájában Pesten s itt módjukban állt a radikális eszmékkel is megismerkedni. Emellett KRÁL' radikálizálódását származása, osztályhelyzete, a néppel való szoros kapcsolata is segítette. A nemzedék tagjai közül ő haladt legtovább a következtetések levonásában, de — mint láttuk — az ő forradalmiságából is hiányzott az elvi következetesség.

Az utópista szocializmusnak ez az ártalmatlan, a polgári liberalizmus kereteit meg nem haladó változata arra enged következtetni, hogy nem vagy nemcsak a nemzeti kérdés megoldatlansága volt a döntő tényező, amely ŠTŮRÉK magatartását a 48-as időkben meghatározta. Következésképpen nemcsak a „politikai magyar nemzet” középnemesei koncepciója és a kormány értetlensége taszította ŠTŮRT és társait Bécs karjaiba. Azért is állottak a szemben levő oldadra, mert Bécs jelentette számukra az államot, a „rendet”, amit a forradalom veszélyeztetett. A fölkelésre hívó — már idézett — kiáltványaikban sűrűn használják érvül a magyar forradalom ellen, hogy az fölfordulást, rendbontást, anarchiát idézett elő. Azért is válhattak a Habsburg-reakció kijátszott szövetségeseivé, mert a vallásos konzervativizmus, az ateizmustól való félelem befolyásolta tájékozódásukat. Végül: a végsőkig kiélezett helyzetben — 48 nyarán — a nemzeti érdekeket azért is állították annyira programjuk élére — a szociális problémák rovására — mert a fejlődés egyetemes, általános emberi perspektívája helyett a szláv népekre szűkítették le az utópista szocializmus általuk elfogadott tanításait. Az itt élő szláv népek érdekeit pedig — az „ausztroszlávizmus” koncepciója szerint — a Habsburg-birodalom fenntartásával vélték bizto-

sítani. Politikai felfogásuk s ennek alapját képező világnézetük nem volt annyira haladó és következetes, hogy a forradalmi mozgalomhoz — a taszító erőket is legyőzve — fölzárkózhattak volna. De ahhoz túlságosan is haladó volt, hogy Bécs teljes bizalmát elnyerhesse. A forradalom bukása után Bécs ezért is félreállította a szlovák mozgalom vezetőit, nemcsak amiatt, hogy a nekik szánt szerepet betöltötték.

A mozgalom eszmei arculatának ez a kettőssége, felemás volta rányomja bélyegét a Štúr-iskola irodalmi tevékenységére is. Legnagyobb vívmányával, a szlovák irodalmi nyelvvel gazdag, magas művészi értékű irodalmat teremtett, amely egyaránt merít a népköltészet formakincséből, tematikai gazdagságából és az európai, orosz és lengyel irodalom eredményeiből. Esztétikájuk alaptétele („a természet ölelje át a szellemet”), népiességük, az irodalom társadalmi szerepéről vallott felfogásuk a realizmus felé mutat. Azonban ezt az utat sem járták végig. Ahogy eszmei-politikai fejlődésük — KRÁL’ kivételével — megállt a polgári mérséklet határán és nem lépett át a radikalizmus területére, irodalmi népiességük sem csapott át a plebejus népiességbe. A személyi adottságok mellett ebben az objektív társadalmi helyzet is szerepet játszott. A század közepére a szlovák nemesség mint feudális osztály megszűnt, magyarrá asszimilálódott. Ezért a fiatal szlovák burzsoázia harca a polgári átalakulásért a magyar feudalizmus ellen irányult, vagyis *nemzeti* jellegű öltött [59]. Ez is egyik forrása, oka annak a perspektíva-tévesztésnek, amely Štúrék történet- és társadalomszemléletét jellemzi: a fejlődés dialektikus mozgását nem osztályok harcában, hanem nemzetek, népfajok ellentéteiben látják (amelyből a szláv népek kerülnek ki győztesen). Ez a szemlélet pedig nem válhatott a társadalmi folyamatok realista ábrázolásának az alapjává. Ezért maradtak meg a Štúr-iskola írói a romantikának egy túlzásoktól mentes, mértéktartó változatánál, amely ideális vagy inkább idealizált népi hősök rajzával, a nemes érzések és a nemzeti lelkesedés művészi tolmácsolásával alkalmas volt a nemzetébresztő, nevelő funkció betöltésére. Egyúttal azonban e romantikus ábrázolásmódnak a részletekben megnyilvánuló realisztikus elemei a későbbi irodalmi fejlődés útját is egyengették. A Štúr-iskola írói így jelentettek fordulópontot az előző nemzedék klasszicizmusához képest s egyben átmenetet is a század második felében kibontakozó szlovák realizmushoz.

Nem nehéz ezek után kiegészíteni a korábbi válaszadást arra a kérdésre, miért nincs a 48-as időknek szlovák Petőfi-irodalma. A magyar forradalommal és szabadságharcral összeforrott Petőfi nem érdekelte a szemben álló tábor híveit. Ez a politikai ok. A Štúr-iskola sok tekintetben idealizált, dekoratív népiessége, didaktikai célzatú romantikája pedig nem érthette meg Petőfi plebejus forradalmi eszmeiséggel telített népi realizmusát. A visszhang hiányának ez a másik, az irodalmi oka, amely természetesen nem független az előzőtől. Nem lehet tehát egyetérteni azzal az állásponttal, amely szerint csak a nemzeti ellentéteknek volt szerepe abban, hogy a Štúr-iskola írói nem tudták helyesen értékelni Petőfi életművét [60].

A két irodalom között ekkor még fennálló fáziskülönbség majd csak húsz év múlva kezd csökkenni. Akkor teszi első lépéseit a szlovák irodalom legmagasabbra ívelő írói pályáján a fiatal HVIEZDOSLAV.

Az elzárkózás azonban a közbeeső két évtized alatt sem volt teljes. 1848–49 tanulságai mind a két oldal képviselőit gondolkodásra készítették. A politikai közeledés és egyetértés reményei irodalmi síkon is éreztették hatá-

sukat. A kezdeményező lépéseket a magyar fél tette meg. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy az első nyomok annak a Pákh Albertnek a nevéhez kapcsolódnak, aki a 48-as magyar balszárnyhoz tartozott s így Petőfi körével és magával Petőfivel is szoros kapcsolatban állt. A bukás után négy évvel, 1853-ban az általa szerkesztett Szépirodalmi Lapok cikksorozatát indít, *Irodalmunk túl a határokon* címmel. A sorozat kezdeményezője maga PÁKH ALBERT, a szerző pedig Petőfi fáradhatatlan propagátora, KERTBENY KÁROLY, aki részletes beszámolót közöl a költő angol, francia és német fogadtatásáról. Ez a siker még szembeötlőbbé teszi a szlovákok (és más hazai népek) szándékolt közömbösségét. De Pákh Albert kezdeményezése nemcsak ilyen negatív értelemben hozható kapcsolatba az ország nem magyar népeivel. A cikksorozat indokolásából kitűnik, hogy KERTBENY (és nyilván PÁKH is) az irodalmi közvetítést fontos eszköznek tekinti a nemzetek közeledésében. És hogy ezen a téren a fő tennivalót a közvetlen szomszédságban látták, azt KERTBENY bevezetőjének a következő mondata is elárulja: „Az embereket csak addig gyűlöljük — mondja egy francia bölcse — míg meg nem ismerjük őket” [61]. Nem alkalmoszerű és csak a nyugati Petőfi-kultusz kapcsán tett nyilatkozatról van itt szó, hanem átgondolt szerkesztői programról. A Szépirodalmi Lapok további számai legalábbis ezt tanúsítják. A program megvalósításaként nem sokkal KERTBENY cikkei után *Tót népdalok* címen jelenik meg egy közlemény. A szerző SZEBERÉNYI LAJOS, Petőfi volt iskolatársa és barátja. Cikkében a később, 1866-ban a Kisfaludy Társaság kiadásában megjelent szlovák népdalfordításairól számol be s közülük ötöt be is mutat [62]. De mintha a közelmúlt nemzeti ellentéteiből visszamaradt közhangulattól tartana, előbb tudományos szempontokra hivatkozik: a magyar népdalkincs feldolgozásánál fontos a szlovák népdalok ismerete, és csak azután érvel az évszázados együttéléssel és közös érdekekkel. SZEBERÉNYI cikke bizonyára nem került el a Kisfaludy Társaság vezetőinek figyelmét, sőt ösztönzést is adhatott a hazai nemzetiségek népdalainak kiadási szándékához. De a Kisfaludy Társaság lépése is bátorítóan hatott SZEBERÉNYIRE, mert az 1866-ban megjelent szlovák népdalkötet előszavában bevallja, hogy a fordításokkal 1847 óta foglalkozik és 1848-ban is tett már lépéseket a kiadás érdekében. SZEBERÉNYI 1853-as cikke szélesebb körben érdeklődést váltott ki. Ebben a demokratikus közvéleménynek az a reménye jutott kifejezésre, hogy a nemzeti irodalom kölcsönös megismerése útján „az elhidegülés felenged és rokonszenvi melegséggé fokozódik” [63]. Az újabb cikk szerzője már szemrehányást tesz azért, mert „elfelejtjük, hogy körülöttünk is volna megismerni való”. Egyben sürgeti, hogy a folyóiratok teljesítsék az e téren rájuk váró feladatokat, a hazai nyelveket ismerő írók pedig jó fordításokkal segítsék elő az ország népeinek közeledését. Ezt újabb közlemény követte, amely Szlovák időszaki irodalom címen a Habsburg birodalom területén megjelenő szláv kiadványokat veszi számba [64].

JOZEF VIKTORÍN szlovák nyelvtanának kedvező magyar fogadtatása is a politikai légkör enyhülésére utalt és kellemes meglepetést keltett a szlovák körökben. Eötvös József 1860-as nyilatkozata pedig — az egyetértő és a megegyezést sürgető cikkeken kívül — verses válasza ihlette a közeledés szlovák híveit [65].

Átmeneti időszak ez a magyar–szlovák kapcsolatokban, nagy lehetőségeket rejt magában. Régi sérelmek orvoslását ígéri, amelyek azonban még eléggé fájdalmasak ahhoz, hogy a bizakodás légkörében is fölsajogjanak. Az 1860 ta-

vaszán induló *Sokol* c. folyóirat szemléltetően mutatja a szlovákok közérzetének hangulati összetevőit. Az első évfolyam végén közölt szerkesztőségi cikk a nyelvi harc változatlanul aktuális követeléseit idézi, egyben azonban a közeledési készséget is hangoztatja: „Nyelvünket és annak jogait... védelmezni és kiterjeszteni kívánjuk, jól tudva azt, hogy amíg a nemzet nyelve virágzik... maga a nemzet nem pusztul el... Magyar honfitársainkat barátainknak tekintjük, csak a magyarosításnak, a nemzetárulásnak és a nyelvi elnyomásnak vagyunk ellenségei.” [66] Ez a szerkesztési elv következetesen érvényesül a gyakorlatban. Olvasható itt egyebek között Gyulai Pál Eji látogatás c. verse szlovák fordításban [67], és a pusztai romantikát idéző *Obraz dolnej zemi* (Alföldi kép) c. útinapló, amelynek szerzője Petőfi-verset citál (Megy a juhász számarón) [68]. De már a nyelvi harc módosult formája jelentkezik a *Šuhaj slovenský* (A szlovák legény) c. versben, amelyhez a szerző, CTIBOH ZOCH az alábbi megjegyzést fűzi: „A Magyar legény c. dal... szabad átdolgozása egy „magyarón” számára, aki tagadta, hogy szlovák nyelven éppen úgy lehet verset írni, mint magyarul.” [69] A közeledés és egyúttal a hangsúlyozott nemzeti öntudat nyilvánul meg abban is, hogy a folyóirat együtt közli Vörösmarty Szózatának MICHAL MÁCSAY által készített fordítását és ugyanannak a szlovák hazafiságra adaptált átköltését *Ohlas na Ohlas* (Szózat a Szózatra) címmel [70]. Vörösmarty költeményének lefordítására ösztönzően hathatott az is, hogy az egyik cseh folyóirat, a *Posel z Prahy* néhány hónappal korábban közölte egy Széchenyi-nekrológhoz kapcsoltan a Szózatot JÁN NERUDA tolmácsolásában [71]. De biztos, hogy a barátkozási szándék mellett a rivalizáló nemzeti öntudat növelte közügyggyé a szlovákok körében. A *Priateľ Eudu* szerkesztőjének, MICHAL MÁCSAYnak a Szózat-fordítása ugyanis mások figyelmét is magára vonta. A Štúr-iskola „apró munkatársai” közé tartozó JAKUB GRAICHMAN (1822–1897) nem tartotta megfelelőnek Mácsay szövegét, ezért maga is lefordította a Szózatot és kísérő levéllel megküldte ANDREJ RADLINSKÝ-nak, a *Priateľ Školy a Literatúry* szerkesztőjének közlés céljából. RADLINSKÝ folyóirata 1861 januárjában némi módosítással közölte is a fordítást [72]. A levélben GRAICHMAN nagy elismeréssel nyilatkozik Vörösmarty Szózat-áról és éppen azt kifogásolja, hogy Michal Mácsay fordítása sem tartalmi sem formai szempontból nem méltó a magyar költeményhez. Nem képes ugyanis visszaadni — mint mondja — annak „fenségét”, hangjának erőteljes zengését. Kifogásait számos példával támasztja alá. Azután saját fordítását és annak közlését így indokolja: „Ezt a sikertelen fordítást — mivelhogy az a mi szlovák nyelvünkön készült — nem olvashattuk anélkül, hogy ne figyelmeztessük magyar honfitársainkat arra, hogy a mi szlovák nyelvünk is képes mind az erőt, mind pedig a gondolati tartalmat kifejezni, még hozzá tökéletes hajlékonysággal és könnyedséggel.” [73]

GRAICHMAN nevéhez kapcsolódik Petőfi első költői visszhangja is a szlovákoknál. *Petőfimu* (Petőfihez) című kéziratban fennmaradt verse arról tanúskodik, hogy Petőfi költészete — ha nem is hagyott mélyebb nyomokat — nem került el a Štúr-iskola tagjainak figyelmét. A vers szerint GRAICHMAN teljesen tájékozott a költő családi körülményeiről, származásáról. Felfedezte a rokonságot is Petőfi és a Štúr-iskola népiességében. Érdekes, hogy versében utal ugyan Petőfi szlovák származására, de azt pusztán tényként említi csak, nem esik szó a renegátságról. A vers így hangzik:

Nevidel som ťa, kým si bol živý,
 Len čo duch tvoj objavil sa môjmu,
 Vždy sa mi na tom myslieť zadiví,
 Jak príbuzný je môj osud k tvojmu.
 Tvoj otec bol mesiarom,* krčmárom.
 Píjal víno a voly bájaval.
 I môj otec takže bol mesiarom,
 Víno píjal, krčmu vydržiaval.
 V jednom roku sme sa narodili,
 Z jedného pochádzame kmena,
 Oba sme sa básnictva chopili,
 Oba máme neslovenské mená.
 I v tom sme si ešte tiež podobní,
 Nechvastat' sa frázami skvelými;
 Šperkami sa krásli duch chudobný,
 Nahrádza svoj nedostatok s nimi.
 Smutným býval s', mrcha žil si doby,
 Nikde nemal s' miesta ni pokoja,
 Tak i so mnou krutý osud robí,
 Stejne trudná býva duša moja.
 Prečo na nás tie nehody časy
 A ten ťažký smútok nám súdený?
 Či nie preto, — že otcovia naši
 Mnoho volov pobili na zemi? [74]

(Életeredben nem láttalak, de mióta megismertem szellemed, mindig azon gondolkodom, hogy sorsom mennyire rokon a tiéddel. Apád mészáros és kocsmáros volt, bort ivott és ökröket vágott. Az én apám szintén mészáros volt, bort ivott, kocsmát tartott. Azonos évben születünk, egyazon népből származunk, mindketten a költészetet választottuk, egyikünk neve sem szlovák hangzású. Még abban is hasonlítunk, hogy nem szeretjük az ékeskedő szavakat; csak a lelki szegénység díszíti magát ékkövekkel, hogy velük pótolja hiányosságait. Vigasztalan, rossz időket éltél, nem talátlad helyed és nyugalmad sehol. Velem is így bántak a kegyetlen sors, szomorú az én lelkem is. Vajon miért van ránk mérve ez a balsors és a nehéz bánat? Talán csak nem amiatt, hogy apáink sok ökröt levágtak életükben?)

A poentirozott befejezés nem GRAICHMAN leleménye. Petőfinek az Apám mestersége s az enyém c. verse hasonló módon csattan, csak szellemesebben: „Te a taglóval ökröt ütsz, Tollammal én embert ütök — Egyébiránt ez egyre megy, Különböző csak a nevök”. GRAICHMAN versének esztétikai értéke is nagyon vitatható. Bizonyára maga is érezte ezt s ezért sem hozta nyilvánosságra. De ha sikeresebb alkotás lenne, akkor is a fiókban maradt volna. Az ötvenes években a szlovák közvélemény aligha fogadta volna kedvezően. A vers irodalomtörténeti értéke abban van, hogy ez a jelenleg ismert legrégibb szlovák költői megnyilatkozás Petőfiről. Keletkezése, de kéziratban maradása is az ellenséges légkör átmeneti enyhülésére, a két nép és a két irodalom közeledésére utal.

Személyes kapcsolatok fölvételére is történtek kísérletek ezekben az években. A forradalom és a Bécs-ellenesség hagyományait őrző magyar demokraták JANKO KRÁL'-t akarták megnyerni egy folyóirat szerkesztésére. A császári hatóságok KRÁL'-t akkoriban menesztették szolgabírói állásából, és ez újabb ada-

* Az eredeti kézirat helyesírása.

lék volt annak igazolására, hogy a szlovákoknak sincs sok remélni valójuk a bécsi udvartól. A KRÁL'-lyal kapcsolatos tervek — mint erről BOŽENA NEMCOVÁ levele tudósít — a szlovák értelmiség köreiben is ismeretessé váltak. A cseh író — magyarországi utazásáról szólva — egyebek között ezt mondja: „Az a hír járja, hogy a magyarok olyan folyóirat szerkesztését akarják rábízni (KRÁL'-ra), amely állítólag a szlovákokhoz való közeledést szolgálná és amely a szlovákok és a magyarok közös érdekeit védené a kormánnyal szemben.” [75]

A folyóirat terv maradt csak, de a kibontakozás reménye élt JANKO KRÁL'-ban is, ezt juttatta kifejezésre a *Slovo* (Szózat) c. versében. Eszmei szempontból azért érdekes ez a költemény, mert a költő két olyan gondolatot hoz benne összhangba, amelyek a forradalom idején a legélesebb ellentétet fejezték ki: a szlovákok nemzeti egyenjogúságát és a magyarok iránti barátságát. KRÁL': „nem enged a 48-ból”, harci riadót fúj a szlovák nemzeti erőknél, hogy azok a bátor fellépés teljes súlyával vigyék véghez akarataikat. Ez a harcos indulat kapcsolódik ahhoz a — 48 eseményeiből levont — tanulsághoz, hogy az ország népeinek kötelessége az összefogás, a harci szövetség a közös szabadság érdekében. Ezért írja: „Chorvát, Maďar naši bratri, / nech každý má, čo mu patri; / nadvláda len právo haní — / všetci sme rovnakí páni.” (Horvát, magyar a mi testvéreink, hadd kapja meg mindegyik, ami megilleti; az elnyomás csak a jogot gyalázza meg, mindnyájan egyformán urak. (vagyis: a magunk urai) vagyunk.) [76]. A vers hangvétele, a benne megnyilvánuló népvezéri, harcra buzdító költői magatartás, egyes fordulatai (jarmili nás dosiaľ všade — ezideig mindenütt leigáztak bennünket; vö. Petőfi: Rabok voltunk mostanáig) egész atmoszférája Petőfi Nemzeti dal-át juttatja eszünkbe. De erre utal a vers számos gondolati eleme, költői képe is, mint a tetteire buzdító történelmi alkalom említése (Sloboda nás k činom volá — a szabadság tettere hív bennünket — vö. Petőfi: Itt az idő most vagy soha!), a mozgósítás érdekében a nemzeti öntudatra való hivatkozás (Kto si Slovák z duše, z rodu, teraz sa hlás ku národu — aki lélekben és származás szerint szlovák vagy, most sorakozz fel a nemzet mögé; vö. Petőfi: Talpra magyar, hí a haza!), a gyávák megbélyegzése (zradca, kto vystúpi z kolu — áruló, aki a körből kilép; vö. Petőfi: Sehonnai bitang ember, Ki most, ha kell, halni nem mer), a nemzet és a szabadság fogalmának a refrénben ismétlődő összekapcsolása (Hore, za česť, slobodu Slovenského národu — föl, a szlovák nemzet becsületéért, szabadságáért; vö. Petőfi: A magyarok istenére Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább Nem leszünk!). Petőfire emlékeztet a versforma és a strófaszerkezet is. A versszakok négy darab két ütemű nyolcas sorból állnak, páros rímmel; ehhez csatlakozik a refrén, amely azonban eltér Petőfi versének refrénjétől. A Nemzeti dal-nak ilyen mély — tizenkét év után is leküzdhetetlen — hatása nem magyarázható meg olvasás útján nyert versélménnyel. KRÁL'-nak annak idején személyes benyomások alapján is át kellett élnie (talán mégis a Nemzeti Múzeum előtt?) a vers tömeghatását, agitatív erejét. Ilyen értelemben is igaz, hogy KRÁL' a 60-as években sem tagadta meg a negyvennyolcas idők eszmei hatását [77].

Az átmenetileg megenyhült politikai légkör hozta meg az első szlovák Petőfi-fordításokat is. Első szlovák tolmácsa VILIAM PAULINY-TÓTH, a Štúr-iskola második nemzedékének tagja, aki sokoldalú irodalmi és politikai tevékenységet folytatott. A szlovák nemzeti mozgalomban játszott kiemelkedő szerepe alapján HURBAN Štúr utódjának tekintette. Ifjúkori szerelmi líráján IVAN KUPEC a magyar költő közvetlen hatását állapítja meg [78]. Ez s még inkább

az 1848 tavaszán elmondott körmöcbányai beszéd arra mutat, hogy Petőfi költészetét már a forradalom előtt ismernie kellett. PAULINY-TÓTH 1861-ben indította meg *Černokňazník* című satirikus hetilapját. Ennek első számában található Petőfi Dalaim c. versének szlovák fordítása [79]. Ezt követte a 9. számban (1861. május 3.) a Ha férfi vagy, légy férfi (szlovák címe: Buď mužom) és a 13. (1861. május 31.) számban Az örült (Pomätenec) c. vers, a lap első oldalán. Mind a három verset PAULINY-TÓTH fordította. Kezdeményezésének azonban hosszú ideig nem akadt folytatása. Az újabb fordítások elmaradásának az oka nem az, hogy a szlovák „közvélemény nagy része tudott magyarul és eredetiben olvasta Petőfi verseit” [80], hanem a várható osztrák–magyar kiegyezés esélyei miatti súlyos aggodalom. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Petőfi szlovák recepciója mennyire a két nép politikai kapcsolatainak függvénye. 1861-ben is az volt. Bizonyítékul talán elég arra hivatkoznunk, hogy a három verssel egyidőben, 1861 áprilisában közli a *Černokňazník* — ugyancsak PAULINY-TÓTH fordításában — Vörösmartynak az Országháza c. versét, bizonyára nem minden politikai célzat nélkül, a július 12-i számban pedig MILOSLAV HURBAN sokszor emlegetett *Pieseň na teraz* c. költeményét, amely az akkori Magyarország népeinek testvéri együttműködését sürgeti. Ebben a környezetben jelentek meg a Petőfi-versek. Ettől kezdve éveken keresztül kevés nyoma van a magyar irodalomnak a szlovák sajtóban.

Egyébként a *Černokňazník*nak a „rebellis” magyarok iránt megnyilvánuló békülékeny magatartása sem volt teljesen egyértelmű. A lap címét viselő kalendárium olvasmányi anyaga között található a *K národom Uhorska* (Magyarország nemzeteihez) c. vers. Szerzője a Štúr-iskolához tartozó költő, SAMO TOMÁŠIK, aki egyetértésre inti és az alkotó munkában nemes versenyre hívja az ország népeit. De ugyanez a kiadvány az első oldalon ismerteti „a legfényesebb osztrák császári ház” népes nemzetségét születési adatokkal és rangokkal, Ferenc Józseftől és feleségétől kezdve a szülőkön, testvéreken át az oldalági rokonokig [81]. Ez a tömény lojalitás annak a jele, hogy a békülési szándékkal párhuzamosan valóban folyt egy fajta verseny a Habsburgok kegyeinek elnyeréséért, persze a magyar középnemesség részéről is, amely éppen ebben az időben kezdte revidéálni az általa vezetett 48-as rebelliót, és megrostálni — valamivel később — Petőfi hagyatékát.

2.

Petőfi költészetének útját a korabeli szlovák irodalomban — mint láttuk — a 48-as nemzeti törekvések antagonizmusa és az irodalmi fejlődés fáziskülönbsége torlaszolta el. Ez utóbbi, a költő és a szlovákok kapcsolatának irodalmi oldala, a későbbiekben csak egyszer kerül előtérbe, mégpedig pozitív előjellel. A 70-es években induló szlovák fiatalok merítenek ösztönzést Petőfi költészetéből. Eszmeiséget, költői magatartást, hivatástudatot, írásművészetet tanulnak tőle. A két nemzet politikai viszonya azonban kerek egy évszázadon keresztül meghatározó szerepet játszik Petőfi utóéletének alakulásában a szlovákoknál. Mivel pedig e politikai viszony tartalmát és módszereit az erőszakos magyarosítási törekvés, ill. az ellene való küzdelem jellemezte, a kor szlovák Petőfi-irodalmában is a disszonáns hangok az uralkodók.

Kézenfekvő volna mindezt Petőfi származásával, családjának szlovák eredetével magyarázni. Ez azonban önmagában nem válhatott volna az évtizede-

ken át tartó, heves tiltakozás indulati forrásává. Mert hiszen a szlovák nacionalizmus ugyanígy nyilvántartotta Madách és Mikszáth családjának szlovák kapcsolatait és életműüket mégis érdeklődéssel fogadta. Tetszetős magyarázatnak tűnhet az is, hogy az erősen hangsúlyozott nemzeti öntudat megnyilvánulásai, vagy a szlovákok önértetét sértő egyes versek, kifejezések a barátságtalan fogadtatás okai. Ez sem jelenti azonban a teljes igazságot. Elég, ha BUJNÁK könyve alapján Arany János népszerűségére és századvégi hatására utalunk, amelyet nem gátolnak az olyan szabadságharcos versek, mint a Lóra, az Egy életünk, egy halálunk, az Él-e még az Isten? Ennek ugyan azt lehetne ellene vetni, hogy Arany a szlovákok számára elsősorban epikus volt, a balladák mestere. De akik az epikust olvasták és szerették, minden bizonnyal ismerték a lírai verseket, az előbb említetteket is. Egyébként pedig az indulatok szabadjára engedése a nacionalizmustól fűtött légkörben, a harci hevület fokán nagyon is érthető. A szlovák nemzeti tanács fegyverbe hívó proklamációi sem tartalmazznak udvarias fordulatokat, mikor Kossuthról szólnak. Tudjuk, hogy 1848-ban a cseh sajtó is erősen magyar ellenes cikkeket közölt. Nem jelentett kivételt KAREL HAVLIČEK *Národní Noviny*je és a radikális *Pražski večerní list* sem. „A nemzeti-ségi jelszavak elvakították a haladó és radikális elemeket is.” [82] Talán Petőfi forradalmisága, republikanizmusa, király-ellenessége ellenkezett a szlovák burzsoázia vallásosságra és lojalitásra hajló ízlésével? Ez sem lehet az elutasítás egyedüli oka. Mert itt meg Adyra kell hivatkoznunk, akinek forradalmi demokrazizmusa nem szűrt szemet a szlovákok körében. Ezért az ingerült reagálás igazi forrását másutt kell keresnünk.

A kiegyezést követő években megindult és a hetvenes évek közepén teljes apparátussal kibontakozó erőszakos magyarosítás a szlovákokat elkeseredett harcra kényszerítette és fölkorbácsolta a magyar ellenes szlovák nacionalizmus szenvedélyeit. Ezzel a folyamattal egybeesett a hazai Petőfi-kultusz országos arányú fellendülése, amely a sajtóban közölt visszaemlékezések tömegével, majd a költő halálának tisztázására irányuló akciók révén szinte állandóan foglalkoztatta a közvéleményt. A visszaemlékezésekben számos olyan mozzanat, részlet is napvilágra került, amelyek Petőfi származására, aszódi, selmeci tartózkodására, a szlovákokhoz való viszonyára vonatkoznak. A valóban elhangzott vagy csak a Petőfi szájába adott kijelentéseket a magyar felsőbbrendűségről, a szlovákok lebecsüléséről — mivel ezek a frissen hatalomhoz jutott magyar nacionalizmus szemléletének megfeleltek — gyakran ki is színezték, és a magyar nemzeti közfelfogás megnyilvánulásainak tekintették. Emellett az uralkodó osztályok a forradalmi-demokratikus vonásaitól „megtisztított” Petőfi-képet a saját politikai ízlésükhöz retusálták és ebben a formájában a millenniumi hazafiság szimbólumává avatták. A tömeges asszimiláció veszélyei között riasztó hatású volt ez a Petőfi-kép, mert hátterét a szlovák etnikumból kiszakadt Petrovicsek és Hruzok emléke árnyékolta. Ilyen értelemben helytálló ŠTEFAN KRČMÉR megállapítása: „A XIX. században a szlovákok Petőfiben és Madáchban is önmagukra ismertek” [83]. A szlovák gimnáziumok és a Matica bezárásával megindult kíméletlen hajsza növelte félelmetessé a szlovákok szemében Petőfi alakját arányaiban és hatásában is. Szemléletükben a kettő összekapcsolódott. A költő elutasítása, a nevéhez ragasztott, szinte állandó jelzővé vált „renegát”, „odrodilec” megjelölés tulajdonképpen a magyarosítás elleni tiltakozás egyik formája volt [84]. Mikor pedig a magyarosítás veszélye megszűnt, 1918 után, a nemzetárulás vádja-önállósult formában élt-tovább annak

jelöl, hogy az előző évtizedek politikai harcai mélyen beágyazták azt a szlovák-burzsoázia tudatába.

Ez határozta meg a szlovák polgárság sajtójának, irodalmi fórumainak magatartását a Petőfi-kérdésben. Ez inspirálta a legfeljebb objektíven közömbös, legtöbbször azonban elfogult, igen gyakran ingerülten szenvedélyes kommentárok hangját a kiegyezést követő több mint hetven éven át. Ezt a hangot nem tudták mérsékelni vagy ellensúlyozni sem Hviezdoslav századeleji fordításai, sem a baloldali és munkássajtó elvi kiindulása, mértéktartó megnyilatkozásai.

Ezek a körülmények indokolják, hogy a szlovák Petőfi-irodalom történeti áttekintése előtt vizsgálat tárgyává tegyük a költő viszonyát a szlovákokhoz, számba vegyük nézeteit, megnyilatkozásait és gyakorlati tevékenységét a forradalmi időkben, különös tekintettel a nemzeti mozgalmakra.

Az itt fölmerülő kérdések között a legérdekesebb Petőfi származásának, eredet szerinti nemzetiségének a problémája. Ma már természetesnek vesszük (és nemcsak mi, hanem a szlovák irodalomtudomány is), hogy a költő „magyar-ságának kritériumait csakis saját vallomásaiban, életművében és nyelvében lelhetjük fel, tehát nem abban, hogy kik voltak az ősei” [85]. De a századforduló körüli évtizedekben mind a két nacionalizmus gyakran állította a középpontba a származás kérdését és abból a maga érdekei szerint vont le következtetéseket. A már említett visszaemlékezésekben — nem egyszer nyíltan is kimondva, de a sorok közül szinte mindig kiérezhetően — ott van a magyar nacionalizmus magabiztos, kérkedő büszkesége, amelyben egyszerre nyilvánul meg a költői nagyság csodálata és a „magyar felsőbbrendűség”, az asszimiláció sikere fölött érzett öröm: Ha a szlovákoknál kerül szóba — és ez gyakran megeshet, különösen a különböző évfordulók alkalmával — többnyire ott is kétféle érzelmi elem keveredik. Az egyik ott is a nagy költőnek kijáró elismerés, amely a szlovák nemzeti büszkeségből táplálkozik. A másik a nemzeti sérelmek, a veszteség érzete, amely hol szemrehányó, magyarellenés kitételekben jut szóhoz, hol rezignált belenyugvásban, elégtelen hangulatban oldódik fel [86]. Ennek az érzésnek az összetettsége talán az a KOREN szájába adott (vagy valóban elhangzott) megjegyzés szemlélteti legjobban, hogy „lássa kedves öcsém, za Slováků všeko vystane, ešte aj magyar költő” [87]. (Egy szlovákból minden lehet, még magyar költő is.)

Egészen a legutóbbi időkig szilárdan tartotta magát az a nézet, hogy Petőfi annak a Petrovics-családnak a leszármazottja, amelynek I. Lipót 1667-ben nemességet adományozott. DIENES ANDRÁS meggyőző érvelése döntötte meg ezt az álláspontot [88]. Pedig a család nemessége nagyon is beleillett a magyar nacionalizmus Petőfi-képébe. Félig-meddig a nemzeti hovatarozást is eldöntötte úgy, hogy a család múltja szlovák, jelene azonban már magyar. „Mindkettő születésre nézve szláv, nyelvre pedig magyar volt” — írja a költő szüleiéről ÚJLAKY ISTVÁN [89]. A századvégről a múltba vetített nemzeti buzgalom mondatja az öreg Petrovics beszédéről, hogy az „keresetlen, tiszta magyarsággal, szép egymásutánban, mint a színméz folyt ajakáról;” és tovább: „Hazaszeretete felülmúlhatatlan. Magyarságára sokat tartó, büszke. Tarthatott is rá, mert ősi, romlatlan erejében, tárgyához mindig illően gördült le ajkáról a magyar szó” [90]. Ha mindebből nem derülne ki, hogy a századvég Magyarországa nemcsak Petőfit hamisította-stilizálta a maga ízlése szerint, hanem a költő szüleit is, álljon itt kiegészítésül az előbbi leírás folytatása: „Egész valóján meg-

látszott az alföldi síkság lóra termett és megedzett fia.” Így jelenik meg Petrovics István Ferenczi Zoltán könyvében is „kurta, zsinóros dolmányban”, magyarságára büszke emberként.

E millenniumi buzgalom mentéséül meg kell azonban említeni, hogy „a jó öreg kocsmáros” maga is hozzájárult ennek a képnek a kialakításához. Nagy vállalkozó kedve, széleskörű üzleti tevékenysége a harmincas évek elején — amely a kibontakozó magyar kapitalizmus viszonyai között a család gazdasági és társadalmi fölemelkedését ígerte — a magyar környezethez való alkalmazkodásra, asszimilálódásra készítette külsőben, életmódban és nyelvben is. Lélektani okok mellett olyan tények támasztják ezt alá, mint a kiskun nemesi kiváltságokkal járó redemptus-birtok megszerzése [91], vagy az a nagy ambíció, amellyel — míg módjában állt — gyermekei neveltetéséről gondoskodott [92]. E folyamat befejeződésére utal „a vén zászlótartó” hazafias lelkesedése 1848 szeptemberében és az is, hogy élete végén a Petőfi nevet vette fel. Ennek nem mond ellent az sem, hogy hazafiságában fia befolyása, a névváltozásban pedig annak hírneve és költői sikere is inspirálhatta [93].

A Kiskőrös után végig színmagyar környezetben élő Petrovics-házaspár a természetes asszimilálódás útján vált a magyar etnikum tagjává. Nincs okunk kételkedni a pedáns tanár, KOREŇ ISTVÁN szavahihetőségében, aki szerint a szülők, ha Sándor fiukat meglátogatták, a „professzorral mindig ezen a nyelven — vagyis szlovákul — beszéltek” [94]. HATVANY ebben a „nemzetiségi szolidaritás” megnyilvánulását látja [95]. Aligha erről van szó. Semmi olyan adat nincs, amely Petrovics István szlovák nemzeti öntudatának hangsúlyozására utalna. A KOREŇ-nyel folytatott szlovák nyelvű társalgás magyarázatát inkább az evangélikus vallási tradíciókban vagy egyszerűen abban a tényben kell keresnünk, hogy a szülők a professzorral hibátlanul, tehát szlovákul akartak beszélni, mivelhogy magyarul nem tudtak tökéletesen. KOREŇt — érthetően — érdekelte a család nemzetisége. Közlései is részletes tájékozottságra vallanak, nemcsak a származásra, hanem a nyelvtudásra vonatkozóan is. Erről tanúskodnak a következő megjegyzései is: „Pedig édesanyja, Hruz Mária, turócmegyei származású nő, csak hibásan beszélt magyarul és ennek hűga, későbbben Taska Sámuelnek sok éven át aszódi érdemes kurátornak második neje s szintén igen derék asszony, magyarul nem is értett; atyja pedig Petrovics István felsőbb nógrádmegyei származású lévén, a magyar nyelvet, csak mint mészáros sajátította el.” [96]

Ezek szerint tehát mind a két szülő anyanyelve szlovák volt. A magyart később — a változó munkahelyek ill. lakóhelyek magyar környezetének segítségével és hatására tanulták meg különböző mértékben, de tökéletesen soha sem. A felnőtt korban, hallomás útján elsajátított idegen nyelv a folyékony, de hibás beszéd készségi szintjén ismert jelenség, különösen az egyszerű, iskolázatlan emberek körében.

De ha KOREŇ-nél feltételeznénk bizonyos nemzeti elfogultságot — mint azt HATVANY LAJOS teszi —, forduljunk tárgyilagossabb tanúhoz, azután a tényekhez. Arany János 1848 májusában vagy június elején — a kiadandó magyar, német, szlovák, román és szerb nyelvű néplap ügyében — Pestre utazott, ahol egy hétig Petőfi vendége volt. Ekkor találkozott a költővel együttlakó Petrovics-szülőkkel. Erről a találkozásról jegyezte fel, hogy Petőfi „atyja *felföldi kiejtéssel*, de jól beszélt magyarul, anyja nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélte” [97]. A „felföldi kiejtés” nem „palócos tájnyelvi sa-

játság” [98], hanem a szlovák nyelvi artikuláció érvényesülése a magyar hangok képzésénél. Így értelmezi ezt DIENES ANDRÁS is, aki Petrovics Istvánnak 1848 decemberéből való, egyetlen ismert autográf levele alapján a „szlovákos kiejtést” állapítja meg [99].

E levél és a korábbi, még a félegyházi időkből fennmaradt számlák szövege közelebbi betekintést is nyújt ebbe a problémába. MEZŐSI KÁROLY, aki a számlákat megtalálta és nyelvi szempontból elemezte, az azokban előforduló tájnyelvi kifejezés valamint a „palócos” ejtés és írás („á” hang helyett „a”, „n” helyett „ny”) alapján arra a következtetésre jut, hogy a költő apja „tisztá magyar nyelven írt, beszélt” [100]. De a sajátkezelőleg írt számlák és a levél magyar szövege ennél többet árul el. A szavaknak kisebb egységekre, szótagokra tördelése írás közben (pl. Harany Gozo Nak) azt bizonyítja, hogy Petrovics István hallomás útján tanult magyarul. Írásában a hosszabb magyar szavak élőszóbeli, akadozó kiejtése tükröződik. Érdekes, hogy élete végén, amikor már valóban „jól beszélt”, (tehát folyékonyan) magyarul, a szavak írásbeli tördelése megszűnik. Ehelyett gyakori a szavak egybeírása: „asztahírt”, „hatvanyiu”, „portekajavan”, „ablaknadolgozik” [101]. Nemcsak a hosszú „á” helyett ejt és ír rövid „a” hangot, illetve betűt, hanem írásából következetesen hiányzik a magánhangzók hosszúságának jelzése. Helyesírása fonetikus, és ha írását ékezetek nélkül „felföldi kiejtéssel” olvassuk, a magyarul rosszul tudó szlovák ember ismert akcentusát kapjuk: „szekarenydas”, „Felegyhazany”, „varoshazaho”; az említett levélben: „Kivanunk mindenjokat” stb. De tipikus a „két”, „kettő” változatainak hibás alkalmazása is (s azon belül a szlávok számára nehezen megtanulható „ö” hang helyett zárt „e”, vagy „i” ejtése): „ezeny keti masa”. Hasonlóképpen jellemző a magyar hosszú (kettőzött) mássalhangzók rövid ejtése (és írása): „suma”, „keti” (a kettő helyett) „hordot”; az 1848-as levélben: „hozam (hozzám helyett), „akor fojamodot talán hozad”, „azal”, „melet”, „sehonan semi” stb. Ismert jelenség a határozott névelő két alakjának bizonytalan, ill. hibás használata is. Az „a” változatot gyakran elhagyják, vagy helyette (tehát mássalhangzóval kezdődő szó előtt is) „az”-t mondanak: „Varos hazaho”; „az konvenczios”; a fiához írt levélben: „elvesz postan”, kerestem kantzelarijat”, „vatz felü duna melet”, „mer most Keserves pesti Elet” stb. A durvább nyelvi hibák azt igazolják, hogy az elsajátított szókincs lehetővé tette ugyan a folyékony magyar beszédet, de a szavak mondatbeli egymásutánja néha mechanikusan, a nyelvtani szabályok sérelmével alakult ki: „Varos hazaho Es az Konvenczios urak ki hordot husok”; a levél szövegében: „Csak minden ami taval vot most mas Fely ara mindennek.” [102] Érdemes arra is fölfigyelni, hogy a 48-as levél az említett nyelvi hibák mellett azok nyelvtanilag helyes megoldásaira is mutat több példát. Ez arra utal, hogy a magyar környezetben töltött hosszú évek folyamán Petrovics István magyar beszéde fejlődött, csiszolódott, de tökéletesen haláláig sem tanult meg magyarul. Még kevésbé mondható ez el a költő édesanyjáról.

Ha pedig mindez igaz, akkor a Petrovics-házaspár anyanyelve valóban a szlovák volt. Ez vált a kiskunsági természetes asszimilálódás folyamán — Hatvany Lajos kifejezését használva — „lappangó” nyelvvé, amelybe magyar szavak is keverődtek, s „amellyel meghitt házi körben s azon kívül mindannyiszor éltek, valahányszor a maguk nemzetiségbeliekkel akadtak össze” [103].

Ebbe a „meghitt házi körbe” született bele Petőfi. Az a szókészlet, amelyet a beszélni kezdő gyermek először magába fogadott, szükségképpen vegyes

volt, magyar és szlovák szavakból állott össze. A tehetős család a segédekkel, üzletfelekkel magyarul szólt, a szülők egymásközi bizalmasabb közlései pedig szlovák nyelven történtek. A kétnyelvűségnek ez a formája közismert az idegen nyelvű, bevándorolt családok körében és a vegyes lakosságú vidékeken. Ez a megfontolás nagyon is igazolhatóvá teszi az egykori dajka közlését arról, hogy a kisgyermek szlovák szavakat kevert magyar beszédébe [104].

A vegyes nyelvű családi környezet azonban valószínűtlenné teszi Hatvany Lajosnak azt a következtetését, hogy Petőfi anyanyelve szlovák volt [105]. A szlovák nyelv korábbi, a folyékony gyermekbeszéd szintjéig fejlődő elsajátítása nem mehetett végbe tiszta változatban, csak a magyar nyelvi elemekkel keverten. Ez utóbbiak pedig — a félegyházi színmagyar világ, a szomszédok, játszótársak hatására — éppen akkor jutottak túlsúlyba, amikor a 3–4 éves gyermek tudata a legnagyobb fogékonysággal gyűjti magába a környezetében megszerezhető ismereteket. Ezek az évek, Félegyháza, azután Szabadszállás világa nevelték — formálták a gyermek Petőfi nyelvi kultúráját, szellemi arculatát, érzéseit. Ebben a környezetben vált magyarrá, minden preszcionáló beavatkozás nélkül, a folyamat legteljesebb természetességével. S amikor a nemzeti hovatartozandóság tudata derengeni kezdett a gyermek fejében, az a magyarsághoz kapcsolódott, magától értetődően, anélkül, hogy annak ellenkezője valaha is fölmerült volna. Nem tagadta meg a nemzetiségét, mert — a fenti okok miatt — szlováknak soha nem érezte magát. Ebben — a társadalmi környezetén kívül — szerepe lehetett apja, a család magatartásának is. Petrovics István feltörekvő ember volt és gyakorlati gondolkodású. Nem ismerte a nacionalista elfogultságot. Evangélikus vallásához jobban ragaszkodott, mint a nemzetiségéhez. Fiát sem akadályozta magyarrá válásában. A gyakran változtatott iskolák kiválasztásában sem a szlovák szellemű neveltetés lehetősége, hanem — a színvonal igényén kívül — a vallási tradíciók tisztelete vezette.

A családból hozott szlovák nyelvi ismeret — amely a kiskőrösi atyafisággal fenntartott kapcsolat [106], a pesti iskoláztatás [107], az aszódi évek és a selmeci tartózkodás révén is konzerválódott —, a felnőtt korig megmaradt. KOREŇ közlése és más visszaemlékezések utalnak erre [108]. HATVANY LAJOS ezekre támaszkodva jelenti ki: „Köztudomású, hogy kisgyermek kora óta a szüleinek anyanyelvén „tótul” beszélt” [109]. Közvetlen, Petőfitől származó adat nincs sem az Uti jegyzetekben, sem az Uti levelekben arra, hogy „felvidéki útjai során nem egyszer beszélgetett anyanyelvükön a súlyos viszonyok között élő szlovák nép fiaival” [110]. Így tehát csak az előzmények mérlegelése alapján lehet tényként elfogadni, hogy Petőfi az eperjesi látogatás alkalmával szlovákul beszélt Kerényi Frigyes szlovák inasával [111].

A szlovák nacionalizmus — a századvégi iskolák magyarosító szerepét a 30-as évekbe visszavetítve — előszeretettel hangoztatta, hogy Petrovics Sándort a magyar iskola ragadta el a szlovákságtól. Ez — a századvég viszonyaira utaló aktualitásán kívül — annak a nézetnek az igazolására szolgált, hogy a „szlovák fiút” céltudatosan és intézményesen formálták magyarrá, tehát „renegáttá”. Ezzel szemben az igazság az, hogy a magyar etnikumba való észrevétlen bele-növés, helyesebben az abban végbeemnt felnövekedés természetes és öntudatlan folyamatát az iskola nem is betetőzte, hanem csak tudatosította. Ami ezen felül történt az aszódi, selmeci és pápai gimnázium növendékével — magyar nemzeti érzésnek átmeneti megtelítődése a reformkor nemesi nacionalizmusa-val —, az nem a tanárok közvetlen nevelő hatásának tulajdonítható elsősorban.

Sokkal nagyobb szerepe volt ebben az ifjú Petőfi irodalmi és történelmi olvasmányainak, a diáktársaságok légkörének és az ország levegőjét izgalommal megtöltő politikai erjedésnek.

A magyar nemzeti öntudat első megnyilatkozása Aszódon hangzott el, az ottani diákoskodás utolsó évében, amelyre KOREŇ így emlékszik vissza: „A harmadik évben otthoniasabb, vagy inkább elbízottabb lévén nálam, már merészebb kifejezéseket és tetteket engedte magának.” [112] Petőfi ugyanezt az időszakot a versírás kezdete, az első szerelem és a színészi ábrándok jelentkezése miatt tartja emlékezetesnek [113]. A három nevezetes esemény és a „merészebb kifejezések és tettek” szerves összetartozással vallanak a serdülő kor sajátos állapotára, amelynek természetes kísérő jelensége a lázongás, az éles kritizálás, a dacos különállás. A KOREŇ által említett „nemzetiségi düh” és a kamaszos fölkialtás: „A tótok közt egy becsületes ember sincsen” — ennek a lelkiállapotnak a tükröződése. A körülmények, amelyek között ez a kifakadás elhangzott, azt igazolják, hogy a nyelvi kérdés körül kibontakozó nacionalista ellentétek és az országgyűlési viták hatása a „titokzatos hajszálcsövességi kapcsolatok útján” állandó izgalmi állapotot idézett elő a vegyes nemzetiségű iskolai ifjúság körében.

KOREŇ a „nemzetiségi düh” megnyilvánulása ellen a Petrovics-család szlovák voltára hivatkozik. Ezzel árulja el, hogy nem ismerte kellőképpen tanítványa gondolkodását, amely merőben ellentétes volt az övével. A fiatal Petőfi szavai ugyanis arra vallanak, hogy nemcsak önmagát nem érezte szlováknak, de családját sem tartotta annak. És erre körülbelül minden oka meg is volt a félegyházi majd szabadszállási években kialakult és megállapodott családi életforma alapján. Ezért a nyers kijelentésben megnyilvánuló türelmetlenség nem a neofitaké, hanem a kamaszé. Nem is belső nemzetiségi konfliktusnak a kirobbanása, mert ilyennek nyoma sincs Petőfi életművében, sem a visszaemlékezésekben. A nemzeti hovatartozandóságot illetően nem állt válaszáút előtt. Nem volt mitől elszakadnia, soha nem állott szlovák kulturális-irodalmi hatás alatt, amely más irányba vonzotta volna. A magyarrá asszimilálódott családi környezet sem volt erre alkalmas. Gondolkodni, verset írni magyarként kezdett [114]. Nincsenek szlovák nyelvű zsenéi.

Az 1837 őszén elhangzott szenvedélyes szavak azonban arra is fölhívják a figyelmet, hogy a megvallott nemzeti öntudat már ekkor magában foglalta a magyar felsőbbrendűség gondolatát is, amely a reformkori nemesi patriotizmus romantikus történetiszemléletéből táplálkozott. Másfél évvel később, 1839 tavaszán a fiatal Petőfi a Rákoson írt Epigramm-ban a magyar ősök „félisteni lelkét” idézi az „elkorcsosult unokák” szeme elé. A magyar felsőbbrendűség mint a nemesi patriotizmussal együtt átvett szemléleti elem időnkint akkor is felbukkan majd, amikor már a költő nemcsak szakított, hanem szembe is került a liberális nemesi hazafisággal.

Ez a nemzeti öntudat irányítja a fiatal ember lépéseit, amikor a selmeci iskolába beiratkozva mindjárt az első napokban felkeresi az iskolai magyar társaság diákelnökét, Szeberényi Lajost [115], és kéri felvételét a társaság tagjai közé. Az iskolai önképzőkörökben való munkálkodás a magyar nemzeti érzés megnyilvánulása volt, mert a latin nyelvű iskolai oktatással szemben a magyar nyelvnek és irodalomnak az ápolására irányult. Márpedig „a nemzetiség génusa a melegebb érzelmű ifjakat arra ösztönzé”. Önképzőköri aktivitásának tanúsága szerint a költő is ezek közé tartozott. Magyar nemzeti érzése gazdag

forrásokból táplálkozik ekkor: nagy érdeklődéssel olvassa a reformkor íróit, különösen kedveli Vörösmarty műveit. Sokat foglalkozik a magyar történelemmel, ebben való jártassága a magasabb tanulmányokat folytató Szeberényit is bámulatba ejtette [116]. Az iskolai anyakönyvben Kiskőrös van feltüntetve születési helyként, de a magyar társaság jegyzőkönyvébe sajátkezűleg szabadszállásinak írta be magát: „Tanulótársai előtt is mindig kiskunsági születésűnek mondta magát, úgy, hogy nem is gyanítottam — írja SZEBERÉNYI LAJOS — miszerint kiskőrösi születésű volna.” [117] Selmeci indulása tehát annyira kategorikus, egyértelmű, már előzőleg determinált — és független a később következő iskolai benyomásoktól —, hogy megemlíteni is helytelen a magyar vagy szlovák költővé válás alternatív lehetőségét. Nem az itt olvasott magyar költőké a legnagyobb érdem abban, hogy Petőfi magyar és nem szlovák költővé lett. Szlovákká akkor sem lett volna már, ha Vörösmarty helyett történetesen Kollár, Čelakovský, Mácha vagy Hollý művei kerülnek a kezébe [118].

A selmeci légkör Petőfi idejében nemzeti ellentétektől feszült. A szlovák fiatalokra nehezülő erős magyar nyomásról számol be az azokban az években ott diákoskodó — később híres szlovák költő — ANDREJ SLÁDKOVIČ levele, amelyben a sok rágalmazóról és gonosz emberről panaszskodik [119]. A szlovák nemzeti öntudat szenvedélyes ébresztője pedig LICHARD tanár volt, aki a magyar társaság ellensúlyozására a szlovák fiatalokból szervezett önképzőkört olyan sikerrel, hogy tagsága két év alatt 80-ra emelkedett, a magyar társaság pedig beszüntette tevékenységét. Ez a légkör, a szlovák környezet — osztálytársainak többsége is szlovák — hatással volt Petőfi hangulatára, hozzájárult magyar öntudatának erősödéséhez. Erre lehet következtetni abból, hogy nevét a korábbi *-ts* vagy *-cs* helyett Selmecen kezdte írni „*ch*” végződéssel, amivel magyar voltát kívánta hangsúlyozni [120]. A szlovák környezettel szemben megnyilvánuló, hangsúlyozott magyar öntudatnak a jele az akkor felmerülő névváltoztatási szándék is. Selmec azonban nem játszott ebben meghatározó szerepet. A Petrovits név elhagyása szemléletileg a születési hely önkényes megváltoztatásával azonos minőségű s ez — mint tudjuk — megelőzte a selmeci tapasztalatokat. A költőben tehát már Selmec előtt felmerült annak a szükségessége, hogy nemzeti érzésével összhangba hozza életének azokat a mozzanatait — születési hely, öröklött családi név, később a lutheránus vallás —, amelyek ellentétben állottak egész szubjektív beállítottságával és mintegy járulékos, lényegtelen elemként tűntek a szemében ahhoz képest, aminek mindig érezte és tudta magát. A selmeci időzés ehhez adott újabb ösztönzéseket.

Másrészt a névváltoztatás szándéka együtt szerepel a színészi tervekkel. „Két kedvenc eszméje volt Petőfinek ekkor — írja Szeberényi Lajos —, melyekről a költészeten kívül leggyakrabban beszélt. Egyik, hogy színésszé legyen ... másik, hogy nevét, mely neki nagyon tótosan hangzott, megváltoztassa.” [121] Tudjuk, hogy már Pesten is a „színházak körül ólálkodott”. Aszódon „már a színészet iránti vágyát nem tudta fékezni” és csak apja erélyes közbelépése volt képes „amúgy mészáros módon jobb útra terelni”. A benne nyugtalankodó tehetség kitörési kísérletei voltak ezek. A korban egyébként is divatos névváltoztatás — különösen az írók, művészek körében — természetesen vetődött fel a színészi ambíciókhoz kapcsolódva [122].

Nem szabad tehát eltúlozni a selmeci öt hónap jelentőségét Petőfi fejlődésében. A századvég magyar nacionalizmusa előszeretettel hangsúlyozta a selmeci „pánszláv törekvéseket”, az antagonisztikus nemzeti ellentétet, kellő

háttérrel festve ezzel saját korának elnyomó politikai törekvéseihez és az ennek érdekei szerint hamisított Petőfi-képhez [123] „Mennyire bántotta Petőfi kedélyét a szláv tanulók és egyik tanára tót nemzetiségű érzelme — könnyen elgondolható” — írja FERENCZI ZOLTÁN [124]. A pánszlávizmustól „elvadított” fiatalemberről ezért tudta elhitetni, hogy „csakis született magyarokkal társalgott”. Holott KRUPEC nevű lakótársa is szlovák fiú volt, a hozzá Selmecen közel álló fiatalok között is többen szlovák nemzetiségűek voltak [125]. Benső barátságot kötött a Szeberényi fivérekkal is, akik közül az ifjabb, ANDREJ SEBERINI néven később Petőfi édesanyjáról szlovák novellát írt és *Slováci a svoboda* címen önéletrajzi regénye jelent meg [126]. Boleman tanárról pedig maga Ferenczi állapítja meg — éppen Petőfi Selmecen keltezett levele alapján —, hogy a költő megdelte őt, „jóllehet magyarul nem tudott jól” [127].

De a „magyarelleses üzemeket” folytató LICHARD professzor is csak a századvégi magyar nacionalizmus szemével nézhetette „annál nagyobb ellenszenvvel” Petőfit — minél inkább szükség volt a nemzetiségellenes közhangulat felszítására. Működése lendületet adott a szlovák szellemnek Selmecen, s hozzájárult a feszültség növekedéséhez. De túlzás azt állítani, hogy a költőt „főleg a pánszláv irányzat idegenítette el” az iskolától [128]. Lichard nagyon szigorú tanár volt, abban az iskolai évben tanítványainak nagy részét elbuktatta, közöttük számos szlovákot is [129]. Petőfi sem magyarsága miatt kapott elégtelen osztályzatot. Idejét, érdeklődését az önképzőkör, az olvasási szenvedély, legfőképpen pedig a német színház foglalta le, emellett a család anyagi romlása is ránehezült. Selmecről történt távozását sem lehet kizárólag Lichard számlájára írni, bár az elégtelen — éppen Magyarország történetéből — elkeserítő lehetett. De ezt megelőzte már az iskolai felelősségre vonás és követték az apai szemrehányások a kitagadó levélben [130]. Így azután a „kedvenc eszme”, a színészet vonzása könnyen győzött. Nem kellett erős szálakat elszakítania. „És ő virradatkor elment, csikorgó, kemény hidegben, gyalog, egyedül, az úgynevezett alsó kapu felé, melyen az út Pest felé vezet” [131].

Az életpálya első nagy törése — vagy inkább „rendhagyó” jellegének első megnyilvánulása — ez a távozás. Az elszenvedett kudarcnak alighanem nagyobb a társadalmi s az egyéni, személyes jelentősége és tanulsága, mint a nacionális. Mert az újabb élményekkel erősödő magyar patriotizmusa legfeljebb ellenfeleket hagyott Selmecen, az „alsó kapun” át kitérő pesti út azonban a támasz nélküli, bizonytalan jövőbe vezette a tehetsége súlyát cipelő fiút.

A selmeci kitérő után nincs Petőfinek több személyes találkozása a szlovákokkal, legalább is figyelemre méltó vagy hitelt érdemlően igazolható nincsen. A következő évek mégis fontosak a szlováksághoz való viszony szempontjából is, mert ezek során alakul, teljesedik ki a költő világnézete, történelem- és nemzet-szemlélete, politikai felfogása, programja és mindez meghatározza állásfoglalását a magyarság és a más népek kapcsolatát illetően is.

Vándorlásai során ismeri meg az országot, a népet. A felhalmozódó gazdag élményanyag, élettapasztalat lesz majd világnézetének, politikai szemléletének szilárd fundamentumává. A nép világának ismerete, a vele való érzelmi és szemléleti azonosulás jelenti majd a költő számára a tájékozódás biztonságát a forradalmi időkben. Ez az alapja mély demokratizmusának és — az utópisztikus szocializmus, valamint a francia forradalom eszméi ihletésétől kiegészülten — ez a népismeret és népszerűtet emeli a plebejus forradalmár szintjére. De ebből táplálkozik a népi realizmust megteremtő esztétikája is.

A másik forrás, amelyből ekkor kiteljesedő világnézete táplálkozik, a reformkor nemesi liberalizmusa. A reformnemesség által vezetett nemzeti mozgalom eszmei erjesztő hatásával már az aszódí viták során is találkozott. Ezeket az eszméket szívta magába a Selmecen olvasott történelmi és irodalmi munkákból is. De ez a szellemi atmoszféra fogadja országjáró útján mindenütt, a régi és az újonnan szerzett barátok között is. Ha az 1841–42-es pápai tanév kivételével nem is sikerül iskolai tanulmányait folytatnia ill. befejeznie, bolyongásai során kapcsolatba kerül az ifjúságnak azokkal a csoportjaival, amelyek a diáktársaságok szenvedélyes vitáin a reformhazafiság és a liberalizmus eszméitől lelkesítve készülnek fel a 48-as idők harcaira [132]. Vezetőik között számosan vannak olyanok, akik később a márciusi ifjúság politikai harcaiban váltak országosan ismertté. A diáktársaságok fontos közvetítő szerepet játszottak az új hazafias eszmék és Petőfi között. A 40-es években Petőfi volt a társaságok egyik legkedveltebb és legtöbbet szavalt költője, különösen a soproni, a pesti és a pápai társaság tűnt ki a költő iránti rokonszenvével [133].

Az iskolai diáktársaságok, vidéki és pesti értelmiségiek, írók, színészek alkotják azt a kört, amelyben a 40-es évek elején Petőfi legtöbbször megfordul. Ezekben a nemesi liberalizmusnak azt a radikálisabb változatát teszi magáévá, amelyet e társadalmi rétegek és csoportok — a maguk szociális helyzetéhez igazítva — képviseltek [134]. Ezek a körök veszik pártfogás alá, tőlük kap anyagi és erkölcsi támogatást, ezeknek a segítségével jut zaklatott pályafutása 1844 tavaszán — átmeneti — nyugvópontra. Ez az eszmei hatás kap — rövid időre — újabb, erősítő benyomásokat a *Pesti Divatlap* szerkesztőségében. Rövid időre és nem is a legjobb irányból. Mert Vahot Imre társasága és lapja nemcsak liberalizmusával hat a fiatal segédszerkesztőre, hanem a túlhajtott magyarokodásnak, a középnemesi nacionalizmusnak erőteljes propagálásával is [135]. A *Pesti Divatlap* együtt népszerűsítette a népdalok költőjét és a nemzeti viselkedést, mint a külsőségekben megnyilvánuló, hivalkodó hazafiság jelképét [136]. Petőfi kilépése a szerkesztőségből a bizonyíték arra, hogy egészséges ösztöne, az élettapasztalatok által iskolázott józansága nem tudott tartósan megbarátkozni a számára idegen, nemesi ízléssel.

Hatása alól azonban nem vonhatta ki magát. Az 1845-ös felvidéki utazásról írott *Úti jegyzetek* tanúsítják, hogy szemléletében megtalálhatók a nemesi liberalizmus nemzetszemléletének a magyar felsőbbrendűséget hangoztató elemei. „Általában mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgásgot láttam s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait és leröpítem lelkemet szülőföldem rónáira, hol az emberméltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasra tartja büszke fejét. Oh, felföld! Csak azért emelkednek bérceid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tűnjék lakóid görnyedezése?” — írja az *Úti jegyzetek*ben Eperjesen, 1845 áprilisában [137].

Hatott Petőfi szemléletére a reformkori nyelvi harcból kibontakozó magyarosítási program is, amely a legérzékenyebben sértette a hazai nem magyar népek nemzeti érdekeit. A kassai látogatás azért hangolja le, mert ott kevés magyar szót hallani [138]. Ugyanezt kifogásolja Lőcsén, amikor az évődés hangján tájékoztatja az olvasókat az „igen sok fiatal szép leányszóráról”, akik azonban mégsem érdemelnek több szót, mert szívük „nem a magyar nyelvért” dobog [139]. Hasonlóra emlékezik egy kortárs az iglói német lányokkal kapcsolatban is [140].

A nemesi nacionalizmus azonban — mint nem egyszer tapasztalnia kellett — kétélű fegyver volt, visszafelé is vágott.

A Selmecen latolgatott névváltoztatást régen megoldotta már. 1842 októbere óta országos hírnevet és becsületet szerzett a Petőfi névnek. A volt bizalmas barát mégis ezt használta fel ellene és eredeti családi nevének gúnyos, sértő szándékú emlegetésével próbálta a nyilvánosság előtt kétségbevonni a költő nemzeti érzéseinek őszinteségét. Szeberényi Lajos a támadásra a *Versek* első kötetének megjelenését használta fel. Az 1844 novemberében kiadott gyűjteményről a pozsonyi *Hírnök* 1845. február 25-i és 28-i számában írt kritikát, amelyet érdemes közelebbről szemügyre vennünk. Két fő értékelési szempontja, elvi tétele, amelyre bírálatát alapozza, a reformkori nemesi liberalizmus szemléletének jellegzetes megnyilvánulása. „Legyen nyelvünk, szokásunk, öltözetünk, tudományunk és művészetünk nemzeti” — fogalmazza meg az első tételt. Magyar legyen a vers, de ne csak úgy, hogy magyar nyelven van írva, hanem „magyar szellem lengje át”. Azután így folytatja: „Mert valamint a magyar köntös nem varázsolja egyszerre magyarrá az azt viselő németet, úgy nem minden költemény magyar szellemű, mely magyar szavakba van öltöztetve.” A másik tétele a népiesség követelménye, a romantika szabályai szerint: „lebocsátkozni a nép felfogási tehetségéhez, vele érezni, vele örülni” stb. Ítélete szerint Petőfi „költeményeinek nagyobb részét nemzeti szellem lengi át”, „népiességére nézve vannak durvaságai”. A mérleget így állítja fel: „A nemzetiség kívánatainak meglehetősen, kielégítőleg”, — a „népszerűségnek is némileg megfelel.” Azt sem mulasztja el, hogy néhány magyartalan kifejezésre fölhívja a figyelmet. S miután — a nemesi esztétika szerint — magyarságból közepes, népiességből elégséges minősítést állapított meg — a pápai *Tavaszi* c. kiadvány körüli vitára utalva — kaján mosollyal jogosnak ismeri el Petőfi nehezítését amiatt, hogy a szerkesztők „nem tartották meg saját nemzetiségi nevét, Petrovics Sándort, mely névvel ő munkáit átadta, de alájok mostani álnévét, Petőfi Sándort írtak”. SZEBERÉNYI — miután Petőfi szellemesen visszavágott — a *Századunk*-ban Petőfi-ellenes cikksorozatot indított *Leleplezések* címen. E közleményekben sűrűn szerepel a költő neve, de mindig így: Petőfi (eredetileg Petrovics) Sándor [141]. Aligha a pontos személymegjelölés szándékával.

Jóval később — az 1848-as országgyűlési választások idején — megint csak ez a nemesi nacionalizmus akarta őt kitagadni a magyarságból. Származására hivatkozva kiáltották ki hazaárulónak, bélyegezték orosz kémnek, azzal vádolták, hogy „tót királyt akar” [142]. A kiskun „kaputosok” gőgös nacionalizmusa ezzel a rágalomhadjárral nemcsak a „jött-ment” mészáros fiát tagadta meg. Kifejezésre jutott ebben a magyar középnemességnek a pánszlávizmustól való rettegése is, amely a hazai szláv mozgalmak hatása alatt olyan méreteket öltött, hogy még a radikális TÁNCSICS is így írt a *Munkások Újságában*: „A muszka kiküldött pribékjei keresztül-kasul befutják az országot, a tótokat Magyarország feldarabolására lovallják, a magyar birodalom romladékain tót birodalmat akarnak állítani” [143]. És ha a kiskunsági „gőgös atyafiak” kitagadták a „nemzetből” vagyis a magyarságból a „koldus Petrovics-ivadékot”, miért ne tagadhatták volna meg tőle a költői tehetséget is ugyanezen a jogcímen, a származás okán? Meg is tették. A *Radicallap* 1848. július 1-i száma arról ír, hogy a szerkesztőség rengeteg névtelen cikket és levelet kapott s ezeket kénytelen elutasítani és azokhoz a szerkesztőkhöz irányítani, akiket boldogítának e névtelen rágalmazók, mert Petőfit egy kanál vízben előlnék, ha lehetne.

Mert vannak elegen „kik egyre azt prédikálják, mily rossz poéta az a Petőfi, kik legnagyobb dicsőségüknek tartják, midőn detegálták, hogy Petőfit azelőtt Petrovicznak nevezték, ez persze iszonyú vágás!, és aztán ilyen ember hogyan írhat jó verseket?” [144].

A *Radicallap* állásfoglalása is arra vall, hogy a költő-képviselőjelölt ellen indított hajszában a „petrovicság”, a szláv eredet ürügy és eszköz volt az ennél sokkal nagyobb „bűn”: a demokratizmusa, a republikánizmusa elleni harcban. Haladás és reakció, forradalmi demokratizmus és a megtorpant nemesi liberalizmus állt itt szemben egymással. Így szűrte le a tanulságokat Petőfi is a választási bukást követő nyilatkozataiban és Az apostol-ban, amelyben Szilveszter társadalmi-politikai harcát nemzeti vonatkozások nélkül ábrázolja. Mégis sajátos, furcsa helyzet alakult ki ekkor: a nemesi nacionalizmus Petőfit abból a nemzetből tagadta ki, amelyhez tartozónak mindig érezte és tudta magát és arra az oldalra állította, ahová személy szerint sohasem tartozott.

Petőfi — a rágalmak visszautasításán túlmenően — nem tartotta érdekesnek, hogy akár a választással kapcsolatban, akár a három évvel korábban zajlott Szeberényi-féle vitában cáfolja a származására tett utalásokat. Nem, mert egyik esetben sem ebben látta a támadás lényegét. Másrészt pedig a szlovák származás tényén és a Petrovics néven nem is volt vitatni való. Azt azonban észre kellett vennie, hogy ellenfelei kezében olyan fegyver van, amellyel — ha megsemmisíteni nem is tudják —, de a magyar közvélemény előtt ronthatják emberi és művészi hitelét, akadályozhatják politikai elveinek gyakorlati megvalósítását. Ez a felismerés tükröződik a Szeberényi-féle támadásra adott válasz szavaiból: (Szeberényi) „szent buzgalommal izzad, iparkodván engem verseimmel egyetemben tönkre silányítani” [145]. Erről tanúskodik a szabadszállási választás ügyében írott nyilatkozat is.

Ismeretes, hogy Petőfi népi realizmusa és forradalmi demokratizmusa abban a klasszikussá vált tételben nyert együttes, tömör megfogalmazást, amely a nép uralmát — előbb a költészetben, azután a politikában — tekinti legfontosabb célkitűzésnek. Ebben látta Petőfi a „század feladatát”, ezt választotta élete programjául, ennek megvalósítását kívánta előmozdítani irodalmi és politikai tevékenységével.

Ha ebből a szempontból nézzük Szeberényi megbélyegző szándékú célzásait a költő származására, ill. a kúnsági ellenfelek rágalmait, rájövünk, hogy itt lényegében Petőfi illetékességének az elvitatásáról van szó. Mert Szeberényi álláspontját így is megfogalmazhatnánk: milyen címen akar Petrovics Sándor normákat megszabni a magyar költészetben? Milyen joron akarja rájukmálni „valamely művelt hölgy” ízlésére a „csárdások és erdei kóborok szájába illő beszédek”? Hiszen versei „a nemzetiség kívánatainak (csak) meg lehetősén” felelnek meg: a magyar nyelv szabályai ellen is vét; a német hiába ölt magára magyar ruhát stb. Dehát nem kell csodálkozni, mert „saját nemzeti-ségi neve Petrovics Sándor”, — s tehetnénk hozzá a *Radicallap* szavaival: írhat-e az ilyen ember jó verseket? Ugyanígy megfogalmazhatnánk a kún atyafiak véleményét is: milyen joron szól bele a „jött-ment tót” mészáros fia a magyar politikába? Milyen alapon lép fel Petrovics Sándor a magyar nép nevében, milyen címen akar itt köztársaságot, népuralmat?

Persze, sem a gáncsoskodó kritika, sem a szabadszállási ellenfelek nem tudták megingatni a költőt abbéli meggyőződésében, hogy ő valóban illetékes: beleszólni a magyar irodalom és a politika kérdéseibe. Nemzetiségét — a ma-

gyart — önmaga számára soha nem tartotta vitásnak. Költészetének értékéről, nemzeti jellegéről is határozott véleménye volt [146]. Politikai hitvallása pedig Szabadszállás után is a forradalmi perspektívát hirdette. Megingatni nem tudták, de családi nevének, származásának — a magyarságból való kiközösítés célzatával történő — emlegetése foglalkoztatta, zavarta a költőt. Annál is inkább, mert szubjektív tudatával, nemzeti érzésével ellentétesnek, tehát igazságtalannak tartotta. Ezért esett gyakran szó baráti körben az anyakönyv szerinti szülőhelyről és a „szlovák nemzetiségi színezetű” lutheránus vallásról. És ezért fűzte mindig az egyébként általa is elismert hivatalos adatokhoz a maga szubjektív igazsága szerinti kommentárt: „csak azt röstellem, hogy luteránusnak”, vagy „bánom (vagy szégyenlem), hogy tótok közt születtem” [147].

FERENCZI a költő „szenvedélyes magyarságával” hozza összefüggésbe szülőhelyének, származásának és örökölt vallásának a „megtagadását” [148]. A fentebb vázolt körülmények azt igazolják, hogy sokkal inkább a vele szemben föllépő „szenvedélyes magyarság”, a középnemesi nacionalizmus készítette a költőt az idézett megjegyzésekre. S még így is hangsúlyozni kell e megjegyzések magánjellegét. Ezt a véleményt Petőfi sem így, sem más formában soha le nem írta, a nyilvánosság tudomására nem hozta. Nem tartotta lényegesnek. Ezért nem lehet egyetérteni HATVANYVAL sem, aki Petőfinél a szlovák eredetből folyóan valami belső, az élete végéig érzett sérülést állapít meg. Szerinte „az apa sérelme ... a fiúra szállt”, akiben a „származása miatt megbántott embernek lázadó önérzete kavargott” [149]. Ha valóban „kavargott” volna a „lázadó önérzet”, abból kétségkívül vers vagy legalább is szenvedélyes újságcikk született volna, mint az mindnannyiszor meg is történt, valahányszor a költő sértve érezte magát.

A „megtagadás” jelentőségét és szlovák ellenes élet az is csökkenti, hogy Petőfi *általában* is, — tehát nemcsak saját személyére vonatkoztatva — nagyvonalúan, egyéni módon tekintett a vallásra és a szülőhelyre. A „Zoltán fiam életrajzá”-ban ezt olvashatjuk: „Így érte el szegény fiamat a szerencsétlenség, hogy Debrecenben született”. Pedig hát Debrecen csak igazán magyar és kálvinista város volt! A vallásról pedig ugyanott így nyilatkozik a költő: „Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek; de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett kereszteltetnem. Gondoltam hát, hogy legalább a neve legyen pogány s lett belőle Zoltán” [150].

Hogy Petőfi mennyire természetesnek, magától értetődőnek tekintette magyarságát és nem az örökölt apai sérelem határozta meg szemléletét, azt az is mutatja, hogy a származás nacionális oldala föl sem merül nála. A származás az ő számára *társadalmi* fogalom. Csak így írhatta le a Lehel vezér c., 1848 tavaszán keltezett töredékében a következő sorokat:

„Nem a palotáknak fényes gyertyaszála
Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága.
Alant születtem én, szalmafüdél alatt,
Sosem tagadom meg a származásomat.”

A származás tehát szociális és politikai kategória Petőfi szemében, olyan fogalom, amely mindenek előtt a „csak a húsvágáshoz értő” apát és az egyszerű anyát idézi és rajtuk keresztül a dolgozó népet, a „szűrös-gubás embereket”.

És itt valóban nincs szó semmiféle megtagadásról. Ellenkezőleg! Számos versében vall őszinte ragaszkodással a szülők egyszerűségéről, szegénységéről. (Egy estém otthon, A jó öreg kocsmáros, István öcsémhez stb.) Apját pedig, az „alacsony, köpcös mészáros” — vesztére — a választási proklamáció bevezető soraiban idézi a kis-kúnok emlékezetébe. A származás ilyen értelmű felfogását sugallta demokratikus gondolkodása is, amely a nemesi szemléletű születési determináns helyébe a társadalmi környezet meghatározó szerepét állította. De ezt diktálta realista szemlélete is, amely a lényegyet megragadó és kifejező „költői igazság” jogán bizvást mellőzhette saját életének is azokat az esetleges, járulékos mozzanatait, amelyek mint elszigetelt tények nem gyakoroltak döntő befolyást egyéni fejlődésére. Éppen a „költői igazság” jogán — és nem kortesfogásként, mint HATVANY állítja — nevezhette magát magyarnak és kúnknak a választási proklamációban, jelölhette meg ugyanitt többször is a Kis-Kunságot szülőföldjének. Ez a költői igazság hatalmazta fel arra is, hogy 1848 június elején a Szülőföldemen címet írhatta a Félégyházán keltezett költeménye fölé. Végül ugyanezért hitelesek a kiskunsági szülőföldnek „a nagyvárosi élet örökös zajában” földidézett, a gyerekkor emlékeitől derűs képei is. Hitelük és igazságuk erejét nem tudták megtörni azok a „kaputosok” sem, akik a vers keletkezése előtt néhány nappal „kitessékelték” a költőt a szülőfölddé szeretett tájról.

Mindezeket figyelembe véve igaza van PÁNDI Pálnak, aki a névváltozáson kívül nem lát jelet arra, hogy Petőfi megtagadta volna származását [151].

Ha a fentiek ellenére — illetve azok mellett — Petőfi nemzeti elfogultsága, a reformkori közszellemtől átvett magyar nacionalizmusa mégis szerepet játszott volna Kiskőrös és a.lutheránus vallás emlegetésénél, ez sem bizonyítja azt, hogy csak ellenszenvet érzett a szlovákok iránt. Ahogy a származást társadalmi értelemben fogta fel, ugyanúgy nacionalizmusát is alá tudta rendelni a nemzeti koncepciónál magasabb nézőpontnak, haladó szociális nézeteinek. Erre vall az a tény, hogy 1845 tavaszán az Árva megyei szlovákság között dúló éhínség enyhítésére szervezett gyűjtés keretében a *Cipruslombok* címen megjelent kötetének ötven példányát ajánlotta fel. Ez 25 pengő forintot tett ki, amely a költő közel egy havi jövedelmének felelt meg [152]. Ugyanez év tavaszán, a felvidéki utazás benyomásai alapján készült *Magyarország* c. verse, amelyben — az éhínségre utalva — az országban uralkodó állapotokat teszi felelőssé a nyomorért és rokonszenve a felvidék éhező népe mellé állítja.

A nacionalizmus és a szociális haladás viszonya érdekesen alakul Petőfi szemléletében az 1845–46-os fordulón. Ez idő tájt szakad el a nemesi liberalizmustól és lép a forradalmi demokratizmus útjára. Ebben társadalmi és osztályhelyzetének tudatosodása, valamint az utópisztikus eszmékkel való megismerkedés játszott döntő szerepet. Ekkor kezd kibontakozni politikai költészete is. A politikai mondanivaló pedig — a forradalmi gondolatok fokozódó dinamizmusa mellett — hazafias verseiben erőteljes hangsúllyal emeli ki a nemesi liberalizmustól átvett nacionalista szemléletét. Így az a sajátos helyzet áll elő, hogy a nemesi nacionalizmus hatása akkor kezd tükröződni költészetében leginkább, amikor maga a költő már túllépett a reformnemesség eszmei korlátain. Lényegében tehát a nemesi szemlélettel ellentétes plebejus radikalizmusa teszi hangsúlyossá költészetében a nemesi szemlélet egyes jellegzetes vonásait.

Nacionalizmusának korábbi megnyilvánulásai — mint láttuk — nem léptek túl magyarságának hangsúlyozásán, bizonyos fokú türelmetlenségen, költészetében azonban ennek alig van nyoma. Az átmenetet az új fejlődési szakaszba

az olyan versek jelzik, mint az 1845 októberében írott *A hazáról*, amely a régi dicsőség és a korcs jelen szembeállításával, a magyar birodalom és a nemzeti nagyrahivatottság, az egykor „Európa homlokán tomboló” ősök és a magyarság hatalmát rettegő népek említésével még a nemesi romantikus nemzetszemlélet sajátos kifejeződése. A költemény eredeti fogalmazványából Petőfi kihagyott három szakaszt. Ezek egyikében ez áll: „A nemzetek mind zajlanak Európa hangos színpadán, S mily csendes a magyar!” Az általános emberi haladás gondolatának az összekapcsolása a nacionalista szemlélettel a későbbi politikai-hazafias versek sajátossága lesz majd. Ez is jelzi *A hazáról* c. vers átmeneti jellegét. De maga a törlés ténye is az átmenetiségre hívja fel a figyelmünket.

Ebben a folyamatban előbb — 1846 első hónapjaiban — az elnyomás elleni küzdelem, a forradalom általános követelése viszi az erősebb szót (Az álom . . . , Sors, nyiss nekem tért . . . , Dalaim, Rabság, A nép). De már közben is, különösen pedig az 1846-os év második felében megjelenik a haza gondja, mint az általános forradalmi szemlélet konkrét kifejeződése. A Levél Várady Antalhoz a népek forradalmát, a „vérözön” perspektíváját festve a hazai tenni valókra utal, az Erdélyben a „diadalmas ősök”, az „egy nemzet és két ország” problémáját kapcsolja össze a „viselős század”-tól születendő „nagyszerű napok” látomásával. Az év utolsó versét, a „minden rabszolga-nép” világforradalmának vízióját idéző „Egy gondolat bánt engemet . . .” címűt pedig a hazai elmaradottság miatt kesergő A magyar nemzet előzi meg.

Ez a váltakozó sorrend ill. összefonódás — a forradalom és a hazafiság eszméit tárgyaló versek között — folytatódik azután a következő két és fél éven át azzal, hogy a fegyveres harc hónapjaiban a két elem — a politikai indulat legmagasabb hőfokán — a forradalmi patriotizmus ötvözetévé olvad.

E korszak hazafias lírája híven tükrözi a költő nemzet-szemléletét, nacionalizmusának azokat az elemeit, amelyeket életének korábbi éveiben a reformnemesség ideológiájából magáévá tett. Ezek a nacionalista vonások azért is válnak annyira szembeötlőkké, mert a hozzájuk kapcsolódó forradalmi eszmék éles fénye világít rajtuk keresztül. A két elemnek ezt az összekapcsolódását nem szabad szem elől tévesztenünk, ha Petőfinek a szlovákokhoz, illetve a hazai nem magyar népekhez való viszonyát vizsgáljuk.

HATVANY szerint a nemzetiségi kérdés az egyetlen Petőfi életében, amelyben az elnyomottak helyett az elnyomók ügyét vállalta. Ennek személyes okául a költő szláv származását hozza fel. Történelmi és társadalmi magyarázatát pedig az uralkodó osztályoknak a politikájában látja. Ez a politika a magyar és az idegen ajkú néptömegek felszabadítására irányuló törekvéseket — áll hazafias jelszavakkal — az ország területi érdekeire hivatkozva gáncsolta el. HATVANY szerint Petőfi is ennek a „lelkiismeretlen játéknak esett áldozatul” [153]. Nem lehet egyetérteni ezzel a magyarázattal. Mert a valóban megélő szemléleti azonosság vagy hasonlóság lényeges hangsúlybeli eltéréseket mutat. A 48–49-es harcot vezető középnemesség a saját politikai hatalmát, a dunai népekre kiterjesztett uralmát féltette akkor, amikor az ország területi integritását hangoztatva elutasította e népek követeléséit. Petőfi ennek nem „esett áldozatul”, mert — mint költeményei mutatják — nála a hangsúly a forradalom vívmányaira esik. A feudalizmus és Bécs ellen vívott harc sikereit féltette, amikor a nemzetiségek fegyveres föllépését elítélte. A személyes okok említése sem helytálló, mert a nemzetiségi kérdést Petőfihez hasonlóan értelmezték azok a márciusi fiatalok is, akik nem voltak szlovák származásúak. Az igaz,

hogy a forradalom radikális balszárnyával együtt Petőfinek sem volt nemzeti-ségi programja. De ez nem jelenti azt, hogy az uralkodó osztály programját tette magáévá, vagyis „az elnyomottak helyett az elnyomók ügyét vállalta”. Mert a nemzetiségeket nem az elnyomók érdekei, hanem a társadalmi haladás, a bécsi reakció elleni harc nézőpontjából szemlélte.

Erdélyben című költeménye valóban nem vet számot azzal, hogy a „két hazában” már nem egy, hanem több nemzet él, de a hazai és az erdélyi magyarság összefogásának nacionalizmusa a nagy társadalmi változások függvényeként jelentkezik. Ezt látjuk hazafias lírájában mindenütt: az egybekapcsolódó két elem közül mindig a forradalmi, a társadalmi haladás a hangsúlyosabb, ennek van alárendelve, ennek jellegétől függően kap többé vagy kevésbé erőteljes megfogalmazást a nacionalista gondolat. Petőfinél a haza mindig az egyetemes haladás igényének a konkrét megnyilvánulási formája. A közvetlen cselekvés területe, ahol a világszabadságért és minden elnyomás megszüntetéséért lelkesedő költő kifejtheti forradalmi tevékenységét. Ebben a hazában, ennek függetlenségi omzgalmaiban fedezi fel a hősiességet, az idegen elnyomás elleni harc helytállását. De ebben a hazában keseríti el a költőt a társadalmi haladás hiánya is. Forradalmi szemlélete véteti észre vele, hogy „Itt minálunk nem is hajnallik még, Holott máshol már a nap úgy ragyog”. A *Magyar vagyok* c. versben a forradalmár szemével vizsgált sivar jelen idézi fel a múlt nemzeti nagyság tényeit. A felidézett kép a nemesi nemzet-szemlélet majd minden jegyét magán viseli. Mégsem ez válik hangsúlyossá, hanem a költő alapérzése: az elmaradott hazai viszonyok miatti keserűség. Ugyanígy a társadalmi haladás sürgetését szolgálja a dicső múlt nacionalista idézése az *Elértem, amit ember érhet el, a Van-e egy marok föld?*, *A ledőlt szobor* c. versekben.

A haladás és a nacionalizmus egybefonódása ismét más aspektusban jelentkezik a nemzetiségi mozgalmak hatására. A *Meddig alszol még hazám?* c. vers nem más népek gyűlöletére biztat — noha a nacionalista hangvétel vonul végig rajta — hanem a hazai elmaradottság fölszámolására ösztönöz. A vérrel szerzett haza, a más ajkú népeket megtűró új-nemzet és a magyar nemesi felsőbbrendűség nacionalista szemléleti elemeiből épül fel a *Már minékünk ellenségünk* vagy *A magyar nép* c. vers is. E nacionalista elemek fölött mégis a forradalom féltése, a haladásért érzett aggodalom felhőzik. A konkrét hazai viszonyokból felcsendülő nacionalista hang az európai forradalmi mozgalmak harci zaját erősíti. A minden oldalról megfojtással fenyegetett forradalom ügye váltja ki a kétségbeesés, az indulat és a harcba hívás elszánt hangjait 1848 őszén is az *Élet vagy halál* c. költeményben. A szenvedélyes hangvétel és a magyarság történelmi érdemeire való hivatkozás csak eredetére és nyelvi formájára nézve a nemesi nacionalizmusé, funkciójában a forradalom sorsáért kétségbeeső patrióta indulatkitörése. Ebben maga a költő is megfogalmazza, amit az előzőekkel mi is bizonyítani akartunk, hogy a forradalom több, mint a nemzetiség: „Ha nem születtem volna is magyarnak / E néphez állanék ezennel én”. Nem a más nemzeteket gyűlöli itt sem, hanem az ellenforradalmat. Politikai éleslátására vall, hogy a bonyolult viszonyok között is meg tudja látni a társadalmi haladás objektív folyamatát, hogy az ellentmondások szövevényét kibogozva el tud jutni az egyetlen, az alapvető ellentmondás felismeréséhez, a forradalmi szabadságharc és az ellenforradalmi reakció ellentétéhez. Szomszédainkat joggal sértette e költemény nyers, olykor szitkozódó hangja. Nem is fordították le a mai napig sem, kivéve az egyetlen román változatot 1894-ből [154]. Holott,

ami benne sértő, az korhoz kötött hangja. A forradalmi erők összefogása pedig — mint történelmi tanulság — ma is aktuális.

E kiragadott példák sorát még folytatni lehetne. Mert a nemzeti büszkeség, a reformnemességtől örökölt nacionalizmus úgy is kapcsolódik a haladás gondolatához, hogy internacionalis kicsengése van:

„Két nemzet van egyesülve bennünk,
S mily két nemzet! a lengyel s a magyar!
Van-e sors, amely hatalmasabb, mint
E két nemzet, ha egy célt akar?
Egy a célunk: a közös bilincset
Összetörni, melyet hordozánk.”

(Az erdélyi hadsereg)

Több példát lehetne arra is felhozni, hogy a forradalmi harc sikerei váltják ki a nemzeti büszkeség hangjait (pl. Jött a halál, Föl a szent hábarúra). Mind azt bizonyítja — az előzőekkel együtt —, hogy Petőfi szemében a forradalom valóban több volt, mint a nemzetiség, vagy ami ugyanazt jelenti: számára a hazafiság, a nemzeti öntudat értékét a benne kifejezett haladó szociális tartalom határozta meg. A magyar uralkodó osztályok erről „feledkeztek meg”, amikor nacionalista megnyilatkozásait — elvetve azok forradalmi lényegét — abszolutizálták. Pedig nála a haza nem üres, nacionalista csengésű frázis, hanem mindig szociális tartalommal telített fogalom, a bolyongás éveiben „centripetális erő”, (PÁNDI), a politikus években pedig a forradalmi cselekvés lehetséges színtere.

Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha magatartását, tevékenységét a gyakorlati politika területén vizsgáljuk. Itt sem „az elnyomók ügyét vállalta”, annyira nem, hogy a márciust követő hónapokban a kormánnyal szemben ellenzéki állásponton állott. Visszautasította — nyilvánosan, népgyűlésen is — a néptömegek lecsillapításában, vagyis a forradalom megfékezésében neki szánt szerepet. Ellenzékiségét csak akkor adta föl, amikor a középnemesi kormány is elszánta magát a vívmányok erélyes megvédésére. Személyes jellegű ellentétei mögött azonban ekkor is a szemléleti különbség lappangott.

Nem volt politikai programja a nemzetiségi problémák megoldására. „Csak” forradalmi programja volt, amelynek célkitűzéseit az utópisztikus tanok alapján a jog, az anyagi javak és a kultúra demokráciájában jelölte meg, módszereit pedig a francia jakobinusoktól tanulta. De ez a „ködös” program elég világos elveket tartalmazott ahhoz, hogy — a társadalmi tapasztalatok és az osztályélmények segítségével — „az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban ... jobban” lásson. Egyben elég tág keret volt ahhoz is, hogy az akkori Magyarország dolgozó tömegei — nemzetiségi különbség nélkül — helyet kapjanak benne. Ha *Štúr a Slovenské národné noviny* 1848. március 31-i számában leírhatta azt a mondatot, hogy: „népünk már szabad, most már állampolgár és ember lesz végre” [155], ebben a pesti forradalom egyik vezetőjének, Petőfinek is szerepe volt. Neki is része volt abban, hogy 1848 tavaszán — legalábbis átmenetileg — Magyarország népei között a nemzeti ellentétek háttérbe szorultak és közeledés jött létre. Ellenben azért elmarasztalni nem lehet, hogy ez a közeledés csak átmeneti volt.

A forradalom első heteinek lázas tevékenységében nyoma sincs nemzeti türelmetlenségnek, sőt több jel mutat arra, hogy a márciusi fiatalok legjobbjával együtt a költő magasán fölé emelkedik mindenféle nacionalizmusnak. Túlzás és anakronizmus volna a Kommunista Kiáltvány megjelenése után pár héttel a tudományos szocializmus és a proletár internacionalizmus következetességét számon kérni rajta. Petőfi nem lehetett a szó mai értelmében szocialista, „de plebejus humanizmusa, hite a nemzeti- és világszabadság oszthatatlanságában, a forradalom erejében már-már beleillik az új szocialista programba” [156].

A „nemzeti- és világszabadság oszthatatlanságára” elsősorban nem az elméleti fölismerés, hanem a Habsburg-birodalom népeinek sorsa, a történelem tanította meg a pesti ifjúság vezetőit. Ennek szellemében igyekeztek formálni a forradalmi nép gondolkodását is. „Ha a lengyel fölkel a zsarnokság ellen — mondta Vasvári Pál a Heckenast-nyomda elé vonult tüntetőknek — a magyart, a csehet, az olaszt küldé annak legyilkolására. Ha az olasz mozgott, a magyar és legyen katonákat gyilkoló eszközül használta.” A nemzeti gőg és a nacionalista türelmetlenség annyira ismert megnyilvánulásai ellen is van szava: „Az olaszt ne csúfoljuk többé sajtókészítésével, se a csehet ne gúnyoljuk ki. Mindnyájan testvérm nemzetek vagyunk. Egyenként gyengék, de egyesülve erősek, hatalmasak, megtörhetetlenek. Ha a magyar, olasz, cseh, lengyel és ausztriai nép egyesül és egyszerre mozog, szeretném tudni, kit küld ellene Metternich. Ha e népek testvérekül ölelik egymást, szeretném tudni, hol a hatalom, mely őket megtörje, megalázza.” [157].

A magyar nép természetes szövetségesei között a hazai népek nem kerülnek megemlítésre. Ez azt a megállapítást látszik igazolni, hogy a radikális fiatalok egyértelműen és egységesen a liberális nemesség nemzetfogalmát, az ország területéhez kapcsolódó politikai magyar nemzet koncepcióját fogadták volna el, ami a gyakorlatban a nemzeti egyenjogúság megtagadásával jár [158]. Ha Vasvári beszéde nem foglal állást ebben a kérdésben, az arra is utal, hogy nem volt előre kialakított véleményük, nem voltak tisztázott elveik a nemzetiégi politikában. A hazai népeket akkor még nem tekintették szövetségeseiknek a Bécs elleni harcban, de — legalábbis egyelőre — ellenfélnek sem.

A forradalmi időkben azonban nemcsak az események fejlődése gyors, hanem a forradalmi gondolkodása is. Petőfi a forradalom központi szerveként létrehozott „pesti rendre ügyelő választmányt” a francia példa alapján „comité du Salut public”-nek nevezte és már ekkor felötlött benne a köztársaság gondolata is [159]. A választmány munkájában igen aktívan részt vett és az 1848. március 31-i népgyűlésen ő olvasta fel az ország népeihez intézett proklamációt. Ez a kiáltvány nagyfokú politikai érettségről, felelősségtudatról és elvi következetességről tanúskodik. A mi szempontunkból a legfontosabb benne az, hogy Petőfi és társai itt — a forradalmi gyakorlat két hete alatt — eljuttattak a nemzeti egyenjogúság elismeréséig, tehát túlléptek a liberális nemesség nemzetszemléletének korlátaiban. „Mi, kik kevés nap előtt csak néptörödékek voltunk — mondják a nyilatkozatban —, most egyesült nemzetek vagyunk s az egyesült nemzet legyőzhetetlen.” Forradalmi demokratizmusuk véget vet a nyelvi harc szülte gyűlölködésnek is és az állampolgári egyenlőség hangoztatása mellett a nyelvi egyenlőség elvét fogalmazza meg. (A márciusi pontokban még csak „polgári és vallási” egyenlőségről volt szó.) A kiáltvány a nemzeti egyenjogúság alapján szólítja fel az ország népeit egyesülésre a forradalom ellenségeivel szemben [160]. A népgyűlés 15 ezer résztvevője és a proklamáció

másnap kiadása a Pesti Hírlapban országos publicitást biztosított a magyar forradalom legdemokratikusabb nyilatkozatának.

Ugyanez a szellem hatotta át a horvátokhoz intézett kiáltványt is. Az azonos gondolatok eltérő megfogalmazása még inkább kétségtelenné teszi, hogy Petőfi és a pesti forradalom balszárnya nemcsak a radikalizmus, hanem a nemzeti jogok tekintetében is messze fölülmúlta a liberális nemességet. A maga számára megoldotta a nacionalizmus kétarcúságának ellentmondásait, nem az „elnyomók ügyét vállalta”, hanem az elnyomottakkal kívánt harci szövetségre lépni a közös elnyomó ellen. A forradalom ellenségei már akcióba kezdtek, a nemzetőrök a Dunán titkos rendeltetésű löporszállítmányt foglaltak le, a választmány folytatja a nemzetőrök fölfegyverzését — ebben a feszült légkörben csendülnek fel a radikálisok békeszózatának komoly, tiszta hangjai: „A jelszó, mely alatt küzdünk s ha kell, még fogunk küzdeni, *nem a nemzetiség*, hanem a *minden nemzetiséget*, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve ... egyesüljünk magyar, horvát, szerb, német, oláh és minden népfaj, mely a hazát lakja” ... „feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közszabadság érdekében egyek vagyunk” ... „ne hallgassunk azokra, kik bennünket egymás ellen ingerelnek” [161].

Petőfi következetes forradalmi demokratizmusára vall az a megnyilatkozás is, amellyel — a pesti német polgárok antiszemitizmusát elítélve — kiállt a zsidóknak a nemzetőrségbe való fölvétele mellett. Érvelése itt is azonos az előbbi két proklamáció szellemével, amikor kifejti „a szabadság és egyenlőség nagy elveit, melyek sem születés, sem nemzetiség, sem vallás között különbséget tenni nem engednek” [162]. Ebben az állásfoglalásában is a forradalom érdekei vezették. A március 20-i naplójegyzetei szerint a német polgárság magatartásában kísérletet látott a forradalmi erők megbontására. Vasvári Pál is elítélte a német polgárok viselkedését, mert „vérfoltokkal akarják beszennyezni a szabadság szép napjait” [163].

A költőnek nincs olyan ténykedése a forradalom első heteiben, amely ne volna teljesen mentes a nemzeti elfogultság bármilyen vonásától is. Az új választási törvény előkészítő vitáin — a többi radikális fiattal együtt — hevesen kikelt az előjogokat fenntartani és a nemzetiségek részvételét korlátozni akaró nemesi javaslatok ellen. A forradalom jelszavaira hivatkozva utasította el a nacionalizmus szellemében készült javaslatot, mert „miképpen a nemzetiség szent, de a szabadság még szentebb” [164]. Amikor az általános választójog mellett a census csökkentéséért szállt síkra, ez teljesen megegyezett Magyarországnak a népeinek érdekeivel. Összhangban állt azokkal az elképzelésekkel is, amelyeket ŠTÚR fejtegetett szlovák olvasói előtt: „A képviselőket magunk fogjuk választani és aki választó, az egyben választható is és ahhoz, hogy valaki választó legyen, elég kevés (feltétel) szükséges.” [165]. Amint tudjuk, végül is sokkal több feltétel volt szükséges. A magas census és a különböző nemesi machinációk következtében mind a magyar, mind a nem magyar dolgozó tömegek csak korlátozottan élhettek választói jogaikkal. Az új országgyűlés 72%-a földbirtokosokból állott, az ország népeinek igazi képviselői pedig — néhány kivételtől eltekintve — kimaradtak a törvényhozó testületből. A márciusi fiatalok közül is mindössze hárman jutottak be [166].

A nemzeti és nyelvi egyenjogúság elvi elismerése a március 31-i deklarációban, a nem magyar népek jogainak gyakorlati védelme a választójogi vitában — önmagában is elegendő bizonyíték arra, hogy Petőfi és a radikálisok

politikai szemléletéből nem maradt ki a nemzetiségek problémája sem. Nemcsak arról van szó, hogy „a nemzetiségi kérdésben hajlottak a demokratikus reformokra” [167], hanem arról, hogy a forradalom első heteiben eljutottak az összes hazai népekkel való forradalmi szövetség gondolatáig. Rendszeres tájékoztatás útján igyekeztek őket bekapcsolni a politikai élet országos vérkeringésébe, összefogni és megnyerni a forradalom ügyének. A „Pest megyei középonti választmány” Petőfi, Táncsics, Vörösmarty és mások személyében bizottságot választott azzal a feladattal, hogy tervezetet dolgozzon ki magyar, német, szlovák, román és szerb nyelven kiadandó, azonos tartalmú néplap megindítására. A terv szerint az öt nyelvű újságot a Pest megyei középonti választmány adja ki a „minisztérium pénzbeli segítségével”. A bizottság ülésén Petőfi a lap magyar főszerkesztőjéül Arany Jánost javasolja [168]. Ennek a tervnek a későbbi megvalósulása a *Priateľ Ľudu* c., hetenként kétszer megjelenő újság, amely a szlovák tömegeket tájékoztatta a forradalom eseményeiről. Bár csak néhány hónapon át jelent meg (1848 októberétől decemberig és 1849 április–májusában), befolyásának ellensúlyozására a bécsi kormány szervei hamisított kiadást is terjesztettek a szlováklakta megyékben császári szellemű tartalommal [169].

Petőfiék a személyes kapcsolatot is keresték a nemzetiségi ifjúsággal. Küldöttségük fölkereste a „Thökölianumban” tartózkodó szerb fiatalokat. Ezek körében a forradalom eseményei élénk érdeklődést és mozgolódást váltottak ki. Titkos tanácskozások is folytak itt, Štúr szlovák és szerb tanítványainak részvételével. A márciusi tizenkét pont analógiájára „szerb pontokat” is szerkesztettek s azokat magyar nyelven is kinyomtatták. A magyarok látogatását követően a szerb ifjak küldöttsége megjelent és felszólalt a Múzeum előtt rendezett egyik népgyűlésen, ahova szerb és magyar zászlók alatt vonul fel [170]. A pesti szerb ifjúság egyik vezetője, IGNYATOVITY JAKOV — a magyar szabadságharc katonája, mint író a szerb realizmus úttörője — személyesen is megismerkedett Petőfivel 1848 elején [171]. Bár e találkozás csak futólagos és magánjellegű volt, mégis arra hívja fel a figyelmet, hogy a márciusi fiatalok mozgalmasságának voltak érintkezési pontjai a Pesten élő más nemzetiségű ifjúsággal, legalábbis addig, amíg meg nem indult a fegyveres szervezkedés a magyar forradalom ellen.

A forradalmi demokratizmus jellemezte Petőfi szemléletét a szabadság nemzetközi frontjának megítélésében is. Ezért tiltakozott az ellen, hogy „a szabad magyar nemzet katonái” továbbra is ott maradjanak Olaszországban „egysorban a szabadság hóhéraival”. Naplója, versei és politikai nyilatkozatai igazolják, hogy a magyarországi forradalmat az európai mozgalmak szerves részének tekintette. Széles politikai látókörét, tájékozódó képességét a radikális ifjak is elismerték. Ez jut kifejezésre VASVÁRI PÁLnak Petőfit köszöntő szavaiban is: „Te európai pontra tudtál emelkedni, s onnan tekintesz hazád sorsára, s azért tudsz élesen ítélni e hon zivataros múltjáról, azért mersz függetlenül széttekinteni a jelen felett és mersz álmodozni egy szebb jövőről.” [172].

Petőfi bátorsága „függetlenül széttekinteni a jelen felett” azt jelentette, hogy a következetes forradalmár szilárd elvei vezették az események megítélésében, ön maga helyének és szerepének meghatározásában. Ezeknek az elveknek a segítségével tudott elszakadni a nemesi liberalizmustól és tudott föllemelkedni a nemzeti elfogultságnak, amikor a forradalom érdekében az ország népeinek összefogását sürgette a közös ellenség ellen.

Ezek az elvek szabták meg tevékenységét a márciust követő hónapokban is. Ebben az időszakban — áprilistól őszig — a forradalom ügyét két oldalról látja veszélyeztetve. Elkeseríti a kormány halogató, taktikázó, a Béccsel való alkudozásra hajlamos magatartása és aggasztja a nemzetiségek fegyveres készülődése. Az első éles kritikai megjegyzésekre, szenvedélyes megnyilatkozásokra készíti és azt a meggyőződését érleli meg, hogy az igazi forradalom még csak ezután következik. „En hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk... Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá kilenc embert!” — írja Arany Jánosnak [173] Ennek akar elébe menni a közvélemény mozgósításával, a népgyűlési felszólalások, a köztársasági gondolatot népszerűsítő versei és újságcikkei útján. A választási bukás után írott egyik levele tanúsítja, hogy bízott a közeli fordulat lehetőségében [174]. A fegyveres támadás előkészületeiről érkező hírek sem a nacionalista gyűlölködést szítják fel benne elsősorban, hanem a forradalom féltését. Ez pedig megint csak a kormánnyal szembeni elégedetlenségét fokozza. Heves kifakadásokban megnyilvánuló ellenzékiisége forradalmi meggyőződésének és a kormány tétlensége fölötti elkeseredésének a kifejeződése.

A szabdaszállási kudarc újabb ok az elkeseredésre, egyben azonban alkalom a tanulságok levonására is. Nemcsak Petőfi, az egész radikális balszárny vere-séget szenvedett a választási harcban és a vereség okai között — parasztprogr-ramjuk hiánya és a párizsi munkásfelkelés leverésének hazai hatása mellett — a márciusi tábor szervezetlensége áll az első helyen [175]. Soraik rendezésére, a különböző baloldali csoportok egységes pártjának a létrehozására néhány nappal a választások után megteszik az első lépéseket. Madarász László kez-deményezésére július elején meg is alakul a baloldal egységes pártja, az Egyen-lőségi Társulat [176]. Létrejöttében Petőfinek is fontos szerepe volt; ő szer-kesztette a Társulat programját —, amely a kormány megalkuvó politikájával szemben — a polgári forradalom hármasszavának teljes megvalósítását tűzi ki célul. Követeli a forradalom következetes végigvitelét, a nép jogainak ma-radéktalan biztosítását, „a különféle osztályok által ember és ember közt fel-állított kínai válaszfalak” ledöntését. Harcot hirdet a társadalmi előítéletek ellen. És az a Petőfi, aki már május 12-én népgyűlésen és deputáció élén köve-telte a kormánytól a nép fölfegyverzését a fenyegető szerb és román támadás ellen [177], június végén csodálatba ejt higgadtságával, forradalmi elveinek szilárdságával. Az Egyenlőségi Társulat programjában újból meghirdeti a har-cot az akkori legszívósabb előítélet, a nemzeti elfogultság, a túlzó nacionaliz-mus ellen és a nemzeti-nyelvi egyenjogúság mellett foglal állást, mert a sza-badság közös ügye mindennél fontosabb. Ezért írja a programban: „Egyesül-tünk a nyelvi különbségeken alapuló idegenkedések elenyésztésére, ennél-fogva társulatunk bármely nyelvet beszélő hanpolgárt, a szabadságügy közös érdekénél fogva, mely csak kölcsönös egyesülés útján kiegyenlíthető, szívesen lát tagjai között.” [178].

A Társulat munkájában Petőfi tevékenyen részt vett. Vasvári, Tancsics és mások mellett ő is tagja volt annak az állandó bizottságnak, amelynek a feladata volt „a haza felett összetornyosuló események felett virrasztani” [179]. Megválasztották Petőfit a Társulat határozata értelmében szervezendő honvédsereg tisztikarának tagjai közé is. Az Egyenlőségi Társulat taglétszáma a megalakulás után hamarosan meghaladta az ezret. De nem elé-gedtek meg a pesti radikális erők tömörítésével, már augusztus közepén elhang-

zott olyan javaslat, hogy vidéken is alakítsanak szervezeteket a forradalmi eszmék terjesztése céljából és fejtsenek ki propagandát a nemzetiségi területeken is, mégpedig az ottani lakosság nyelvén [180]. Külföldi kapcsolatok fölvétele útján igyekezett a Társulat együttműködésre lépni más népek forradalmi mozgalmával. Július végén kiáltványban biztosította az olaszokat, hogy a szabadságért küzdő magyar nemzet nem nyújt segítséget az olasz nép ellenségeinek. Szeptember elején pedig „A bécsi aula szabad polgáraihoz” küldött kiáltványban nyilvánította ki elhatározását a közös forradalmi harcra [181].

Petőfi utolsó tevékenysége a Társulatban a szeptember 20-án megjelent proklamáció összeállítása, amely harcba hív az ország területén pusztító ellenforradalmi sereg ellen. A proklamáció hangja, érvelése szemléltetően mutatja az őszi fordulat hatását. A forradalmat és a hazát fenyegető kettős veszély arra készíteti a radikális, korábban ellenzéki költőt, hogy — elveinek földadása nélkül — csatlakozzék a nemesi vezetéssel kibontakozó szabadságharchoz. A személyes helyzet parancsa: a nemzeti összefogás szükségessége teszi őt képessé arra, hogy a proklamációban összhangba hozza a Kossuth-vezette középnyemes-ség és a pesti ifjúság törekvéseit. Ennek okán sorakoznak a szövegben egymás mellé a nemesi hazafiságot tükröző szemléleti elemek — a honfoglalás jogán birtokolt földről, a nemesi függetlenségi mozgalmakról — és a republikánus forradalmár érvei és utalásai a 48-as európai mozgalmakra, a bécsi udvar hit-szegő magatartására. Eltűnnek a nemzeti egyenjogúságra utaló kifejezések, az események a forradalom és ellenforradalom alaptételére redukáltak a viszonylatokat. Ez határozza meg a proklamáció stílusát, ez sűríti az indulatot a jelzőkbe, amelyek azonban most sem a horvát népet, hanem a forradalom ellenségeit bélyegzik meg. Éppen úgy, mint a pár nappal később írott Élet vagy halál-ban.

Mert a szabadságharcban sem nemzeti háborút látott csupán, hanem mindenekelőtt a forradalom fegyveres védelmét. A Buda elestét kommentáló cikkének alaphangját nem a nemzeti gyász határozza meg, hanem a forradalmi optimizmus. A visszavonulást nem hungarocentrikus nézőpontból mérlegeli, hanem az európai, forradalmi mozgalmakkal, az egyetemes társadalmi haladással összefüggésben. És éppen ez a nem-nacionalista, forradalmi szemlélet válik optimizmusának a forrásává. „Aki a múltba néz — írja —, a jövőbe lát éppen úgy, mint látni a víz mélyében a magas eget. A történet azt bizonyítja, hogy minden eszme csak akkor győz, ha világszerűvé lesz, de akkor okvetlenül győz, akkor könnyebb magát a világot megsemmisíteni, mint azon eszmét kiirtani. Így volt hajdan a kereszténységgel, így van a szabadsággal.” Az egyetemes perspektíva, a társadalom történetének fejlődési folyamatként való — noha idealista — felfogása jogosítja fel Petőfit arra, hogy a magyar vereséget a világméreteken folyó harc epizódjaként tekintse s egyben hangsúlyozza átmeneti, ideiglenes jellegét. „Eddig csak egyes emberek, vagy egyes nemzetek állottak föl a szabadság mellett, s lenyomták őket; a múlt évben egész Európa egyszerre kiáltotta el ama nagy és szent szót, mely az emberiségnek új megváltója, s Európát nem fogják lenyomhatni.” ... s így folytatja: „A múlt évben egyhuzomban nagyot haladtak a nemzetek s most megállottak, de csak azért, hogy lélegzetet vegyenek s még nagyobb szaladhassanak.” [182]. Aki így tekintett a hazai eseményekre, az nagyon jól tudta, hogy a magyar szabadság ügye nem csupán a magyar csatatereken dől el. De azt is tudta, hogy a világ-szabadságért neki és harcostársainak elsősorban a magyar csatamezőn kell

helytállniok. A magyar nép a költő szemében nem a más nyelvű népek ellen folytatott nemzeti háborút, hanem a társadalmi haladásért állt csatásorba, a haladás akkori ellenfeleivel szemben. „A nemzet éppen a királyok elleni harcát vívta”, azért nem mutatott nagyobb érdeklődést az 1848 végén Székesfehérvárott megölt királyi sírbolt s a benne eltemetett „két Árpád-király” maradványai iránt [183]. A „vallásosságból is republikánus” Petőfinek nemcsak a cseh Dobzse László, a magyar se kell, ha az király. Erdélyben sem a szász és a román népeket látta a front másik oldalán, hanem az elnyomó zsarnokság szövetségeseit. A Bem győzelmeiről szóló beszámolóban azt reméli, hogy „Erdélyben tönkre lesz téve a reakció utolsó iziglen”. A győztes forradalmi sereg azután az Alföldön veszi fel a harcot a szabadság ellenségeivel: „Akkor aztán megyünk vezérestül, seregestül a Tisza partjaira, hogy a rónák hazájának megmutassuk diadalmas zászlóinkat... megyünk bérci folyamok gyanánt, mint hajdan a Betlenek, Rákócziak, Tököliek s hullámainkon visszük a szabadság bárkáját.” [184].

Ezért kérte áthelyezését Bem seregébe is, „mert gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember”. Nem véletlen, hogy — a katonai feljebbvalókkal támadt konfliktusok után — a költő és a szigorú fegyelmet tartó Bem kapcsolata nemcsak zavartalan, hanem bensőséges is. A kölcsönös nagybecsülésen kívül szemléletük azonossága a barátság alapja. A forradalomnak Petőfi költője, Bem pedig katonája volt. Kettőjük barátságában az elnyomás ellen küzdő népek testvérisége, a szabadság oszthatatlansága jutott kifejezésre.

Bem Közép-Európa népeinek közös harcában látta a szabadság ígérétét. Katonai sikereinek is egyik forrása — kiáltványaiban, intézkedéseiben kifejezésre jutó — *politikája*, amely nem a népek között, hanem a forradalmi harc és annak ellenfelei között tett csak különbséget. Saját seregében is keményen megtorolt minden olyan megnyilvánulást, amely veszélyeztette a nemzetiségi vidékeken követett békülékeny politikáját [185]. A moldvaiakhoz intézett kiáltványából is a népek testvériségének szelleme árad: „Nekünk, kik veletek a legszorosabb népbarátsági viszonyban akarunk élni, közösen kell fegyvert ragadnunk közös ellenségünk ellen és a polgári szabadabbá való lételben kell egymást támogatni.” [186].

Ez a szellem vonzotta Petőfit Bem táborába, ahol valósággal nemzetközi lögkör fogadta. Bem seregében a székelyeken kívül ott volt a bécsi diákok szabadcsapata és egy lengyel légió. Közvetlen környezetében pedig a brassói szászok egyik vezetője, KURZ ANTAL és BOLIAC CÉZÁR, a bukaresti forradalmár [187]. Petőfi nemcsak ismerte Bem proklamációit — talán azok fogalmazásában, fordításában is részt vett, hiszen a tábornagy közvetlen környezetéhez tartozott —, hanem egyet is értett azok szellemével. A forradalom két rendíthetetlen híve egymásra talált. Emberként is. Úgy, amint — két nappal a költő halála előtt — Berecken, a viszontlátás örömeiben sírva megölelték egymást.

A nemesi nacionalizmus légkörében nőtt költő így jutott el a szó akkori legtágabb értelmezése szerinti internacionalizmusig. A gyermekkorban és az első ifjúi években érvényesülő — reform-nemesi — nevelőhatásokat az 1845–46-os fordulón a forradalmi észmélkedés váltotta föl úgy, hogy ez lett az uralkodó vonása a költő szellemi arculatának. Ettől kezdve a nemesi nacionalizmus csak másodlagos, az előbbinek alárendelt — azt érzelmileg, hangulatilag színező — elemként jelentkezik. Akkor erősödik fel, amikor a nemzetiségek

fegyveres szervezkedése, majd támadása megindul. Meghatározó szerepe azonban ekkor sincsen. Az indulati kitörések legfőbb forrása ekkor sem a nemzeti gyűlölet, hanem a haladás ügyét fenyegető veszély átélése, a forradalom féltése.

A költő közel egy évszázadon át volt ütközőpont a kérkedő magyar és a féltékeny szlovák polgári nacionalizmus perében. A két perlekedő fél nem is sejtette, hogy nézeteik — legalábbis Petőfi megítélésében — mennyire közel állnak egymáshoz, majdhogy nem azonosak. Mert a magyar nacionalizmus azt hallgatta el a költő életművében, ami annak lényege, a szlovák meg azt hangsúlyozta, ami lényegtelen. A szlovák polgárság tudatában a „renegát”, az „odrodilý” eposzi jelzőként tapadt Petőfi nevéhez, pedig a költő *csak baráti körben*, évődő megjegyzés formájában „restellte” szlovák eredetét. A magyar nacionalizmus pedig kínos gonddal igyekezett leplezni az ország nyilvánossága előtt elhangzott őszinte vallomást: „Arcom szégyenben ég, szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!” A két ellenséges nacionalizmus megegyezik a költő forradalmiságának a megítélésében is, legfeljebb némi időbeli eltolódás a különbség. Mert a költő forradalmi radikálizmusát a szlovák nacionalizmus a 48-as időkben elvetette, a magyar pedig — 67 után — megtagadta. És ez körülbelül egyre megy. Petőfi 1848 március végén a népképviselétről szóló törvény egyik vitáján — a forradalom szellemét védve — azt mondta: „Tiszteljed a jogegyenlőséget, hogy *hosszú életű* lehess e földön.” A rajta perlekedő felek egyike sem fogadta meg. Petőfi annál inkább.

JEGYZETEK

- [1] VÁJLOK SÁNDOR, Petőfi a tótoknál. A szerző kiadása, Budapest, é. n. 5.
- [2] LENKEI HENRIK, Petőfi német fordítói. Petőfi-könyvtár, Budapest, 1911. XXVII—XXVIII. füzet, 14.
- [3] TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, Petőfi világirodalmi jelentőségéhez. Magyar irodalom, világ-irodalom. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. II. 486.
- [4] TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF i. m. 505.
- [5] TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF i. m. 482.
- [6] KISS JÓZSEF, Petőfi az egykorú hazai német nyelvű sajtóban. Tanulmányok Petőfiről. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962. 100.
- [7] KISS JÓZSEF i. m. 104.
- [8] KISS JÓZSEF i. m. 142.
- [9] KEMÉNY G. GÁBOR, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 255.
- [10] TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF i. m. 545,
- [11] NYILAS VERA, A Petőfi-centenárium a Szovjetunióban. Irodalomtörténet, 1949. 280—2.
- [12] DEMETER TIBOR, Bibliographia Hungarica. VIII, 2974—2982.
- [13] SÁRKÁNY OSZKÁR, Magyar kulturális hatások Csehországban 1790—1848, Budapest, 1938. 45—6.
- [14] KAREL KREJČÍ, Epizódok a XIX. sz. hatvanas éveinek cseh—magyar kapcsolataiból. Filológiai Közöny. III. (1957.) 41.
Egy időben SABINÁnak tulajdonítottak egy *Březnová píseň* címen állítólag lefordított Petőfi-verset is. A feltételezés szerint ez a vers a 15-ik Március 1848. lett volna. (ZIKMUND SKYBA, K nebi s lidem, do pekla s aristokracií, Tvorba, XVIII. évf., 31. sz., 738—9, és Lidové noviny, 1949, VII, 29; JULIUS DOLANSKÝ, Petőfi és a csehszlovák irodalom. Filológiai Közöny, 1955, I. 293—308.) KOVÁCS ENDRE is átveszi az adatot (Petőfi és Neruda. Irodalomtörténet, 1950. 79—91), de megjegyzi, hogy hitelességét ellenőrizni nem tudta, mert a 48-as cseh sajtó anyaga között nem találta meg a Večerní noviny-t, amelyben Skyba szerint az említett vers megjelent. A kérdést ZUZANA ADAMOVÁ zárja le azzal, hogy Večerní noviny című lap nem jelent meg 1848-ban Csehországban. Egyébként is elképzelhetetlennek tartja, hogy 1848 tavaszán a cseh lapok Petőfi-verset közöltek volna, mert azokban a hónapokban az egész cseh sajtó, a radikális lapokat sem véve ki, tele volt élesen magyarelles megnyilatkozásokkal.

- (ZUZANA ADAMOVÁ, Adalékok a cseh radikális demokraták és a magyar szabadságharc kapcsolatához. Irodalomtörténet, 1959, 235—44, vö. Petőfi et la littérature tchèque. Acta Litteraria, 1957, tomus I., 210.)
- [15] KEMÉNY G. GÁBOR, Riedl Szende prágai korszaka és harca a tudományos kritikáért. Irodalomtörténet, 1950, 70—90.
- [16] PAVEL BUJNÁK, Neruda a Petőfi. „Bratislava” časopis učenej Spoločnosti Šafaříkovy. VI, (1932.) 1—2. sz., 391—404.
- [17] ZUZANA ADAMOVÁ, Petőfi et la littérature tchèque. Acta Litteraria, 1957. tom. I, 212.; KOVÁCS ENDRE, Petőfi és Neruda. Irodalomtörténet. 1950, 1. sz., 79—91.
- [18] CSAPLÁROS ISTVÁN, A magyar irodalom útja Lengyelországban. (1830—1918). Filológiai Közöny. IV, (1958.) 2. sz., 384—94.
- [19] KEMÉNY G. GÁBOR, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Budapest, 1962. 258.
- [20] Kiss JÓZSEF, Petőfi az egykorú hazai német nyelvű sajtóban. Tanulmányok Petőfiről. Budapest, 1962. 95 és 102.
- [21] ARATÓ ENDRE, A magyar nacionalizmus kettős arcúata a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet és a polgári forradalom időszakában. (1790—1849), A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Budapest, 1964. 88—9.
- [22] VIGH KÁROLY, A tizenkilencedik század szlovák hírlaptörténete. Budapest, 1945. 10—6.
- [23] Idézi ARATÓ ENDRE, A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1840—1848. Budapest, 1960. II., 145.
- [24] Petőfi Sándor összes művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, (Magyar klasszikusok) 1955. I, 605.
- [25] JURAJ ŠPITZER, Ludovít Štúr. (1956). Közli KEMÉNY G. GÁBOR, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. 1962. 934.
- [26] ARATÓ ENDRE, A magyar nacionalizmus... 107.
- [27] Slovenskje Národňje Noviny. 1848. március 31. sz. Idézi VIGH KÁROLY, A tizenkilencedik század szlovák hírlaptörténete. Budapest, 1945. 18.
- [28] ARATÓ ENDRE, i. m. 90—95, uő. A nemzetiségi kérdés... II. 38.
- [29] MÓD ALADÁR, Pártharcok és a kormány politikája 1848—49-ben. Budapest, 1949. 27—8.
- [30] ZUZANA ADAMOVÁ, Petőfi et la littérature tchèque. Acta Litteraria. 1957. tom. I, 207—80.
- [31] ARATÓ ENDRE, A magyar nacionalizmus 131—2.
- [32] SPIRA GYÖRGY, A magyar forradalom 1848—49-ben. Gondolat, Budapest, 1959. 352—3.
- [33] Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848—49-i magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról. Budapest, 1941. 66—7. „A tótok (Slovaken) is híven és állandóul a haza ügyéhez csatlakoztak. E faj az északi határokon, a Kárpátok alatt lakik egy tömegben, csaknem kétmillió lelket számlál. Azonban közte csupán három panszláv pap találkozott, ki pénzt és fegyvert kapván Bécsből, azzal a népet fellázítani törekedett. És mi sikerrel? Nyolcszáz embernél többet sohasem bírtak zászlójuk alá gyűjteni mind a mellett, hogy e vidék majdnem folyvást ausztriai hadosztályokkal elfoglalva lévén, a nép a lázadásra erőszakkal is kényszerítettett. E nép egyszerű hűségén és becsületességén, mint kőszálon, megtört a politikai s nemzetiségi fondorság minden mestersége.
- [34] MRÁZ, A., Štúrova osobnosť. Slovenské pohľady, 1956. 1—2. sz., LXXII., 10.
- [35] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1962. 41.
- [36] Lapok Petőfi Sándor naplójából. Összes művei. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1955. III., 440; 448.
- [37] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1962. 50.
- [38] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1962. 43.
- [39] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1962. 44.
- [40] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1963. 41.
- [41] Az Egyenlőségi Társulat plakmációja. 1848. szept. 20. Petőfi összes művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955. III., 483.
- [42] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1962. 48.

- [43] IVAN KUPEC, Petőfi Sándor. Petőfi: Básne. Preložil Ján Smrek. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1953. 389.
- [44] Rozpomienka na Sládkoviča. Orol, 1873. 5. sz., 105—108.
- [45] KAROL ROSENBAUM, Poézia rokov 1848—49. Slovenské pohľady. 1948. 264.
- [46] MILAN PIŠÚT, Literárne štúdie a portréty. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1955. 137.
- [47] MILAN PIŠÚT—KAROL ROSENBAUM—VIKTOR KOCHOL, Dejiny slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1960. II., 438.
- [48] KAROL POSENBAUM, Úvod. Janko Král': Suborné dielo Martin. 1952. 9.
- [49] Dejiny slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Osveta. Bratislava, 1960. 230.
- [50] SZALANTAI REZSŐ, Petőfi Pozsonyban, Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 1954. 85.
- [51] ŠTEFAN KRČMÉRY, Janko Král'. Slovenské pohľady, 1924. 42.
- [52] ARATÓ ENDRE, A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1840—1848. Budapest, 1960. II., 276.
- [53] Dejiny slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Osveta. Bratislava, 1960. 231.
- [54] IVAN KUPEC, Petőfi Sándor. Básne. Preložil Ján Smrek. Slovenské Vydavateľstvo krásnej literatúry. Bratislava, 1953. 388.
- [55] KÖZLI CSANDA SÁNDOR, Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. Bratislava, 1959. 215—29.
- [56] KOVÁCS ENDRE, Štúr Lajos s a magyar és szlovák nemzeti mozgalom. Közli CSANDA SÁNDOR, Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok. 186—90.
- [57] SZIKLAY LÁSZLÓ, A Štúr-iskola költészete. Itk. (1957.) LXI, 3. sz., 282—7.
- [58] MILAN PIŠÚT, Idey utopického socializmu u štúrovcov. Literárne štúdie a portréty. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1955. 70—7.
- [59] SZIKLAY LÁSZLÓ, O maďarských vzťahoch štúrovskej školy. Slovenské pohľady. 1956. LXXX. 1—2. sz., 146.
- [60] IVAN KUPEC, Petőfi Sándor. Petőfi: Básne. Preložil Ján Smrek. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1953. 389.
- [61] Szépirodalmi Lapok. 1853. 18. sz., 277.
- [62] Szépirodalmi Lapok, 1853. 38. sz., 607—8.
- [63] ATÁDI VILMOS, Irodalmi ügy. Szépirodalmi Lapok. 1853. 45. sz., 718—9.
- [64] Szépirodalmi Lapok, 1853. 51. sz., 802.
- [65] L. KEMÉNY G. GÁBOR, Adalékok a kiegyezéskorabeli magyar—szlovák irodalmi és művelődési kapcsolatokhoz. Világirodalmi Évkönyv. Budapest, 1953. 170.
- [66] Slovo o ďalšom vydávaní Sokola. Sokol. 1860. december 5. 22. sz., 187.
- [67] Sokol. 1867. 124.
- [68] Sokol. 1863. július 30. 14. sz., 323.
- [69] Sokol. 1860. október 5. 16. sz., 129.
- [70] Sokol. 1860. november 15. 20. sz., 165.
- [71] MIR. LAISKE, Nerudovy překlady maďarských básníků. Česká literatura. 1955. (III. évf.) 2. sz. (FÜGEDI ELEK közlése.)
- [72] Priateľ Školy a Literatúry 1861. január 12. III. évf. 15—16. (A Matica Slovenská (Martin) munkatársainak köszönettel tartozom azért, hogy Graichman itt említett kéziratára és Petőfihez írott — ez ideig nem publikált — versére felhívták figyelmemet és lehetővé tették annak közlését.)
- [73] A Matica Slovenská archívumában. Sign. 28 C 117.
- [74] A Matica Slovenská archívumában. Sign. 28 C 95.
- [75] Idézi Karol Rosenbaum. Janko Král': Suborné dielo. Martin, 1952. 10.
- [76] JANKO KRÁL', Suborné dielo. Martin, 1952. 516—7. Král' versét SIPOS GYÖZÖ fordításában közli CSANDA SÁNDOR, Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. Bratislava, 1959. 219—20, a könyv második kiadásában is, 1963. 228—9. Az idézett szakasz magyar szövege a műfordításban lényeges eltérést mutat a Král' verséhez képest. Ezért közöljük szó szerinti prózai fordításban. Csanda Sándor antológiájában a költemény tévesen a Szlovák forradalmi megnyilatkozások 1848/49-ben c. fejezetben kapott helyet, holott Král' ezt a verset 1861. január 11-én kelt leveléhez csatolva küldte el a Sokol c. folyóirat szerkesztőjének, Dobšinský-nak. Tehát ez év első napjaiban vagy 1860 végén írhatta, nem pedig a forradalom alatt. Vö. JANKO KRÁL', Suborné dielo. 570.
- [77] Dejiny Slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1960. II., 431.
- [78] IVAN KUPEC, Petőfi Sándor. Petőfi: Básne. Preložil Ján Smrek. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1953. 389.

- [79] Černokňazník. 1861. március 8. 1. sz., 2, Piesne moje. (Z madarského dľa Sándora Petőfiho) Vilém Paulíny.
- [80] VÁJLOK SÁNDOR, Petőfi a tótoknál. Budapest, é. n. 38.
- [81] Černokňazník. Kalendár na rok obecný 1862. Vydáva Vilém Paulíny-Tóth v Budíne 1862.
- [82] ZUZANA ADAMOVÁ, Petőfi et la littérature tchèque, Acta Litteraria. 1957. tom. I., 210.
- [83] ŠTEFAN KRČMÉR, Andrej Ady v slovenskom zrkadle. Elán, 1935. 1. sz., 3—4.
- [84] ARATÓ ENDRE, A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1840—1848. Budapest, 1960. II, 242.
- [85] PÁNDI PÁL, Petőfi hazafias és politikai lírájának kezdetei. Tanulmányok Petőfiről. Budapest. 1962. 199.
- [86] ŠTEFAN KRČMÉR, Petőfi a Madách. Slovenské pohľady, 1922. 716.
- [87] HATVANY LAJOS, Így élt Petőfi. Budapest, 1955. I., 342.
- [88] DIENES ANDRÁS, Petőfi nemesi származásának kérdése. Itk: LXVII. 1963. 1. sz., 20—8.
- [89] HATVANY LAJOS i. m. I, 168.
- [90] HATVANY LAJOS i. m. IV, 339—40.
- [91] MEZŐSI KÁROLY, Petőfi családja a Kiskunságban. Irodalomtörténeti füzetek 33. sz. Budapest, 1961. 56.
- [92] HATVANY LAJOS i. m. I, 238.
- [93] HATVANY LAJOS i. m. II., 227.
- [94] HATVANY LAJOS i. m. I., 242.
- [95] HATVANY LAJOS i. m. I., 326.
- [96] HATVANY LAJOS i. m. I., 240. Dienes András szerint Petrovics István a Pest megyei Kartalon született.
- [97] Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1960. 719.
- [98] MEZŐSI KÁROLY i. m. 49.
- [99] DIENES ANDRÁS, Petőfi a szabadságharcban. Budapest, 1958. 505.
- [100] MEZŐSI KÁROLY i. m. 49. Ezt a véleményt fogadja el Mezősi Károly könyvének recenziójában TASNÁDI ATTILÁ is. Itk. LXVII. 1963. 1. sz., 114: „a költő apja felvidéki palóc tájszólásban, tehát tiszta magyar nyelven beszélhetett”.
- [101] Id. Petőfi (Petrovics) István levele Petőfi Sándorhoz és feleségéhez. Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1960. 688—9.
- [102] Az idézett szavak és kifejezések lelőhelye: MEZŐSI KÁROLY i. m. 100. és 112., valamint az Összes prózai művek és levelek kötete 688—9.
- [103] HATVANY LAJOS i. m. I. 200.
- [104] KÉRY GYULA, Friss nyomon. Petőfi-könyvtár. I. Budapest, 1908. 18.
- [105] HATVANY LAJOS i. m. I. 201.
- [106] A Martinyéknál tett látogatásokra és a néhány hónapos kiskőrösi iskolázásra gondolunk. Téved azonban Zilahy Károly is (Petőfi Sándor életrajza), Vájlok is (Petőfi a tótoknál, 15. l.), és nyomukban Hatvany is (i. m. I. 203), ha Kiskőrösön Zello Lajost, a szlovák romantikus költőt teszik meg Petőfi tanítójának. Petőfi 1827-ben járt rövid ideig a kiskőrösi iskolába, Zello pedig 1834-től működött tanítóként Kiskőrösön. L. Dejiny Slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1960. II., 140.
- [107] Erre az időre esik „konfirmálása”. Az előkészítés idején a gyermek Petőfinek szorosabb kapcsolatban kellett lennie Ján Kollár egyházával, amelynek templomában többnyire német és egyházi cseh nyelven végezték a szertartást. Nincs bizonyító adat arra, hogy Kollár Petőfit német vagy egyházi cseh nyelven konfirmálta volna. (Hatvany i. m. I, 220.)
- [108] HATVANY LAJOS i. m. I, 242; I, 272, III, 10—1.
- [109] HATVANY LAJOS i. m. V. 92. A Petőfi ellen 1849-ben kiadott osztrák elfogató parancs a személyleírásban a magyar, a német, és a román nyelvet sorolja fel. A román nyilvánvalóan tévedés, de téves voltában sem bizonyít éppen a szlovák mellett, mert Petőfi pl. franciául is tudott.
- [110] ARATÓ ENDRE, A magyar nacionalizmus, 1964. 101.
- [111] HATVANY LAJOS i. m. III, 10—11.
- [112] HATVANY LAJOS i. m. I, 240.
- [113] Úti jegyzetek. Összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1960. 254.
- [114] HATVANY LAJOS közli (I. 257) Tahy János följegyzését arról, hogy Petőfi Aszódon szlovák nyelvű gúnyverset írt. Semmi sem igazolja ezt az állítást. Inkább arról van

- szó, hogy a jellegzetes diákcsinyt évtizedekkel később a leghíresebbé vált tanuló nevéhez kapcsolta az emlékezet.
- [115] SZEBERÉNYI LAJOS, Néhány év Petőfi életéből. Szeged, 1861. 8.
- [116] SZEBERÉNYI LAJOS i. m. 11.
- [117] SZEBERÉNYI LAJOS i. m. 6.
- [118] Rudo Brtaň, Niekofko poznámok a pobyte Alexandra Petrovitsa v Banskej Štiavnici. Kézirat.
- [119] Idézi KAROL GOLÁŇ, Samuel Štefanovič, prvý a posledný kapitán slovenského povstania r. 1848—49. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Matica Slovenská. Martin, 1933. 288. A korábbi feltételezések ellenére sem ismerhette egymást Selmecen a két költő, Petőfi és Sládkovič. Sládkovič az 1838—39-es tanévben tanítói állást vállalt a Hont megyei Ledényben és csak 1839. január 3-án tért vissza Selmecre. Petőfi pedig 1839. január végén vagy február elején távozott. Életképek 1876. 72. sz., 633—6.
- [120] H. TÖRÖ GYÖRGY, Petrovits-tól Petőfi-ig. Itk. LXVII. (1963.) 5. sz., 598—99.
- [121] SZEBERÉNYI LAJOS i. m. 10.
- [122] PÁNDI PÁL i. m. 199.
- [123] FERENCZI ZOLTÁN, Petőfi életrajza. Budapest, 1896. I. 31.
- [124] FERENCZI ZOLTÁN i. m. I, 115.
- [125] RUDO BRTAŇ, Niekofko poznámok a pobyte Alexandra Petrovitsa v Banskej Štiavnici. Kézirat.
- [126] FRANTIŠEK TICHÝ, Zabudnutý spisovateľ slovenský. Slovenské pohľady, 1924. 168.
- [127] FERENCZI ZOLTÁN i. m. I, 104.
- [128] Ferenczi jegyzete Gyulai Pálnak Petőfi Sándor és lyrai költészetünk c. könyve 1923-as kiadásához. 83.
- [129] A Slovenské pohľady 1892. évf. 380—84 lapján Šk. (Škultéty) Brezníky János könyvéről (A selmecbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története) írott recenziója; továbbá Rudo Brtaň: Niekofko poznámok o pobyte Alexandra Petrovitsa v Banskej Štiavnici. Kézirat.
- [130] SZEBERÉNYI LAJOS i. m. 10.
- [131] SZEBERÉNYI LAJOS i. m. 14.
- [132] BODOLAY GÉZA, Irodalmi diáktársaságok. 1785—1848. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1963. 233.
- [133] BODOLAY GÉZA i. m. 453.
- [134] PÁNDI PÁL i. m. 195—6.
- [135] FEKETE SÁNDOR, Petőfi, a segédszerkesztő. Budapest, 1958. 56.
- [136] WALDAPFEL JÓZSEF, Költők a forradalomban. Forradalom és a szabadságharc. 1848—1849. Budapest, 1948. 525.
- [137] Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Kiadó, 1960. 259.
- [138] Ua. 256.
- [139] Ua. 261.
- [140] HATVANY LAJOS i. m. III, 40.
- [141] ENDRŐDI SÁNDOR, Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842—1849. Budapest, 1911. 49—57, 69—82. L. még: FEKETE SÁNDOR i. m. 1958. 30—1.
- [142] FERENCZI ZOLTÁN, Petőfi életrajza. III, 252.
- [143] Táncsics cikke a Munkások Újságában. Idézi ARATÓ ENDRE: A magyar nacionalizmus kettős arculata. 1964. 115.
- [144] ENDRŐDI SÁNDOR, Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842—1849. Budapest, 1911. 468.
- [145] Ua. 62.
- [146] Vö. Előszó. Petőfi Sándor vegyes művei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956. 37—38.
- [147] HATVANY LAJOS, i. m. I, 122, 124.
- [148] FERENCZI ZOLTÁN i. m. I, 32.
- [149] HATVANY LAJOS i. m. I, 405.
- [150] Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1960. 538—9.
- [151] PÁNDI PÁL i. m. 199.
- [152] TÖRÖ GYÖRGY, Petőfi anyagi helyzete. Tanulmányok Petőfiről. Budapest, 1962. 69.
- [153] HATVANY LAJOS i. m. I, 473.
- [154] DEMETER TIBOR, Bibliográfia Hungarica VII, 2588.
- [155] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. SAV. Bratislava. 1962. 16.

- [156] TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF i. m. 549. Vö. még WALDAPFEL JÓZSEF i. m. 536, SÁNDOR PÁL felszólalása: Magyar Filozófiai Szemle, 1957. I., 368.
- [157] VASVÁRI PÁL, Válogatott írásai. Szerkesztette FEKETE SÁNDOR és LÁSZLÓ JÓZSEF. 1956. 285—6.
- [158] ARATÓ ENDRE, A magyar nacionalizmus kettős arculata 98.
- [159] FERENCZI ZOLTÁN, i. m. III, 210.
- [160] A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány proklamációja. Az 1848. március 31-i népgyűlésen elmondotta Petőfi Sándor. 1848—49. évi iratok a nemzetiiségi megbékélésről. Budapest, 1948. 17—8.
- [161] A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány a horvátokhoz. Pest, 1848. március 31. 1848—1849. évi iratok a nemzetiiségi megbékélésről. Budapest, 1948. 12—13.
- [162] Idézi Hatvany Lajos i. m. 1955. IV., 281.
- [163] Vasvári Pál Válogatott írásai. Szerkesztette Fekete Sándor és László József. Művelt Nép, 1956. 292.
- [164] Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848—49-i magyar kormányzat nemzetiiségi politikájáról. Sajtó alá rendezte Szűts István. Cserépfalvi kiadás. Budapest, 1941. 27.
- [165] Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914. SAV. Bratislava, 1962. 18.
- [166] SPIRA GYÖRGY i. m. 208—9.
- [167] Dejiny slovenskej literatúry. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. Bratislava, 1960. II, 334.
- [168] Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960. 419.
- [169] VIGH KÁROLY, A tizenkilencedik század szlovák hírlaptörténete. Budapest, 1945. 19.
- [170] CSUKA ZOLTÁN, Ignjatovity Jakov Respektus Vászája és a magyar szabadságharc. Déli Csillag 1948. Július—augusztus. (II. évf. 6—8. sz.) 259—63; uő. Ignjatovity Jakov emlékiratai. Déli Csillag. 1948. szeptember (II. évf. 9. sz.) 299—305.
- [171] Déli Csillag. 1948. szeptember (II. évf. 9.) 299—305.
- [172] VASVÁRI PÁL, Petőfi köszöntése. Válogatott írásai. Szerkesztette Fekete Sándor és László József. Művelt Nép. 1956. 265.
- [173] Összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960. 464.
- [174] Uo. 449.
- [175] LUKÁCSI SÁNDOR, Petőfi arca előtt. Itk., LXVII (1963) 3. sz. 283.
- [176] SPIRA GYÖRGY i. m. 211.
- [177] HATVANY LAJOS, i. m. IV. 350.
- [178] Programja az Egyenlőségi Klub név alatt alakulandó társulatnak. Pest, 1848. június 26. 1848—1849. évi iratok a nemzetiiségi megbékélésről. Budapest, 1948. 96—98.
- [179] BOCSKÓI VIKTOR, A nemzetiiségi kérdés és Petőfi. Utunk. 1947. augusztus 2. II. évf. 16. sz. 1.
- [180] Nép-Elem (Radical) 1848. augusztus 18. sz. 162.
- [181] Nép-Elem (Radical) 1848. július 27. és 1848. szeptember 6.
- [182] Összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960. 500—1.
- [183] Históriai jegyzetek. Összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1960. 504.
- [184] Levél a Közlöny szerkesztőjéhez. Összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1960. 507—8.
- [185] DIENES ANDRÁS i. m. 515.
- [186] Ua. 514.
- [187] BALOGH EDEGÁR, Hármaskis Tükör. Bp. 1945. 237.

ПЕТЕФИ И СЛОВАКИ

И. Чукаш

Данная публикация является первой главой работы „Петефи в словацкой литературе“ В этой главе автор стремится с двух сторон осветить связь общественного мнения словацких современников с поэтом. С одной стороны исследуется, как реагировало поколение Штура на поэзию Петефи, с другой — выясняются связи самого поэта со словаками.

По сравнению с эхом, вызванным поэзией Петефи в Европе — которое началось еще

при жизни поэта и широко распространилось в 50-ые годы — интерес к Петефи у словаков запоздал и развертывалось только в последней трети XIX века. Причиной запоздания, по мнению автора, служат два обстоятельства. Противоположность для литературных связей, выступление же словаков против революции 1848 года сделало совершенно невозможным, чтобы поэт революции вызвал у них глубокий резонанс. Некоторые следы влияния Петефи находим только у двух членов школы Штура, у Яна Ботто и у Ианко Краля. Второй причиной запоздания является разница в этапах развития венгерской и словацкой литератур. Реализм и плебейская народность Петефи не могли завоевать вкусов романтично настроенных членов поколения Штура.

Происхождение Петефи и его дальнейший отрыв от словаков на многие десятилетия вперед определили отрицательное отношение словацких литературных кругов о поэте. Обвинение в „ренегатстве“ — при несомненных фактах — питалась из многочисленных ошибочных мнений, предположений даже из намеренных искажений. Поэтому автор — еще до исторического анализа словацкой литературы о Петефи — считал необходимыми исследование и проблем происхождения мнимой антипатии поэта и к словакам. В связи с этим по сохранившимся документам автор устанавливает, что — вопреки существующей до ныне концепции венгерских исследований — отец поэта до конца своей жизни не овладел в совершенстве венгерским языком. Неправильная венгерская речь матери поэта была известна и до сих пор. Однако они могли общаться с коренно венгерским населением сел Феледьхаза и Сабадсалаш только на венгерском языке. Поэт, под двойным языковым влиянием вероятно владел и словацким языком, однако об этом не имеется бесспорных доказательств. Коллар мог его и на немецком языке конфирмировать. Окружение детских лет формировало поэта венгром. В 15 лет, в городе Асод в преимущественно словацкой среде — он оказался сознательным, и даже нетерпеливым венгром. Его национальное сознание формировалось дальше под влиянием радикализованного варианта патриотизма среднего дворянства эпохи реформ. Вследствие этого — и по моде своего времени — он изменил и свою фамилию. Он никогда не чувствовал себя по национальности словаком и поэтому обвинение в „ренегатстве“ не имеет никакого основания. Влияние национализма среднего дворянства сильнее чувствуется до 1845 года, но в произведениях поэта это мало отражалось. После 1845 года это влияние станет составным элементом развертывающегося революционного мировоззрения. В стихотворениях идеи национализма подчинены революционному содержанию. Имеется несколько документов, доказывающих, что Петефи в первые месяцы революции 1848 года — в отличие от неизменившейся позиции правительства среднего дворянства — дошел до полного признания национального и языкового равноправия народов, живших на территории Венгрии.

PETŐFI UND DIE SLOWAKEN

Von

I. CSUKÁS

Die Arbeit bildet den ersten Abschnitt einer längeren Studie über Petőfi in der slowakischen Literatur. Verfasser trachtet die Beziehungen zwischen der zeitgenössischen slowakischen öffentlichen Meinung und dem Dichter von beiden Seiten zu beleuchten. Einerseits wird untersucht, wie die Generation Stúrs auf die Dichtung Petőfis reagierte, andererseits versucht, auf Petőfis eigene Beziehungen zum Slowakentum ein Licht zu werfen.

Gegen den europäischen Anklang Petőfis — der bereits zu Lebzeiten des Dichters begann und sich bis zu den 50-er Jahren in weiten Kreisen verbreitete — zeigt das Interesse der Slowaken eine grosse Verspätung und entfaltet sich erst im letzten Drittel des Jahrhunderts. Verfasser findet die Ursache dieser Verspätung in zwei Umständen. Die Gegensätze des ungarischen und des slowakischen Nationalismus schufen keine günstige Atmosphäre für literarische Verbindungen, und die Stellungnahme der Slowaken gegen die 48-er Revolution machte die Auslösung eines tieferen Widerhalles durch den Dichter dieser Revolution völlig unmöglich. Nur bei zwei Anhängern der Stúr-Schule, bei Ján Botto und Janko Král' sind einige Spuren der Wirkung Petőfis zu finden. Die zweite Ursache besteht in dem Phasenunterschied der Entwicklung der ungarischen und der slowakischen Literatur. Petőfis Realismus, seine plebejische Volkstümlichkeit konnte den Geschmack der romantisch gestimmten Glieder der Sturschen Generation nicht für sich gewinnen.

Petőfis Abstammung und seine Abkehr vom Slowakentum bestimmte die abweisende Meinung der slowakischen literarischen Kreise über den Dichter für lange Jahrzehnte. Die

Beschuldigung des „Renegatentums“ wurde — neben unbezweifelbaren Tatsachen — von manchem Irrglauben, von falschen Annahmen, sogar absichtlichen Entstellungen genährt. Deshalb hielt es Verfasser für nötig, — noch vor der geschichtlichen Erschliessung und Analyse der slowakischen Petőfi-Literatur — das Problem der Abstammung und der angeblichen Abneigung gegen die Slowaken zu untersuchen bzw. zu klären. Im Verlaufe dieser Untersuchung wird anhand erhaltener Dokumente festgestellt, dass der Vater des Dichters — entgegen dem bisherigen Standpunkt der ungarischen Forschung — die ungarische Sprache sich bis zu seinem Lebensende nicht vollkommen angeeignet hat. Die fehlerhafte ungarische Sprache seiner Mutter war auch bisher bekannt. Dagegen konnten sie mit ihrer rein ungarischen Umgebung in Félegyháza und Szabadszállás nur in der Sprache der Bevölkerung verkehren. Infolge der zweifachen sprachlichen Einwirkung konnte der Dichter wohl auch Slowakisch, doch haben wir hierfür keine zuverlässigen Beweise. Von Kollár konnte er auch in deutscher Sprache konfirmiert werden. Die Umgebung seiner Kindheit formte ihn eindeutig zum Ungarn. Mit fünfzehn Jahren in Aszód — in einer grösstenteils slowakischen Umgebung — erweist er sich schon als selbstbewusster, sogar intoleranter Ungar. Sein Nationalbewusstsein wurde durch eine radikalisierte Variante des Patriotismus des mittleren Adels im Reformzeitalter weiter geformt. Diese Einflüsse, aber auch die Mode der Zeit veranlassten ihn zur Namensänderung. Er hatte sich nie als zur slowakischen Nationalität gehörig gefühlt, deshalb ist die Beschuldigung des „Renegatentums“ völlig unbegründet. Die Wirkung des Nationalismus des mittleren Adels ist bis 1845 stärker, doch sind in seinen Schriften nur wenige Spuren zu finden. Nach 1845 wird dieser Nationalismus zum Bestandteil seiner revolutionären Anschauungen. Die Ideen des Nationalismus finden in den Gedichten Platz, indem sie dem revolutionären Gehalte untergeordnet werden. Mehrere Dokumente beweisen, dass Petőfi in den ersten Monaten 1848-er Revolution — abweichend vom starren Standpunkte der aus dem mittleren Adel bestehenden Regierung — bis zur vollen Anerkennung der nationalen und sprachlichen Gleichberechtigung der im Lande lebenden Völker gelangte.